

141.82

ДР. ВАСИЛИЈЕ БУНИЋ

КРИТИЧКИ ОСВРТИ

Неколико грешака против дијалектичког материјализма

А. Талхајмер, Увод у дијалек-
тички материјализам, Научна
Библиотека, Загреб 1935.

Психоанализа и марксизам

В. Рајх, Дијалектички матери-
јализам и психоанализа, „Свет-
лост“, Београд, 1934.

Неколико напомена поводом превода Капитала

К. Маркс, Капитал, I. „Космос“
Београд, 1935.

Б Е О Г Р А Д

ИЗДАВАЧКО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЊЕ ГЕЦА КОН А. Д.

12. Кнез Михаилова улица 12.

1934.

4364
M. R. 162.6

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
BEOGRAD ZA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST

Inv. br. 336

SIGN

ДР. ВАСИЛИЈЕ БУНИЋ

КРИТИЧКИ ОСВРТИ

ПРВА СЕРИЈА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ГЕЦА КОН А. Д.

12. Кнез Михаилова улица 12.

1934.

Неколико грешака против дијалектичког материјализма

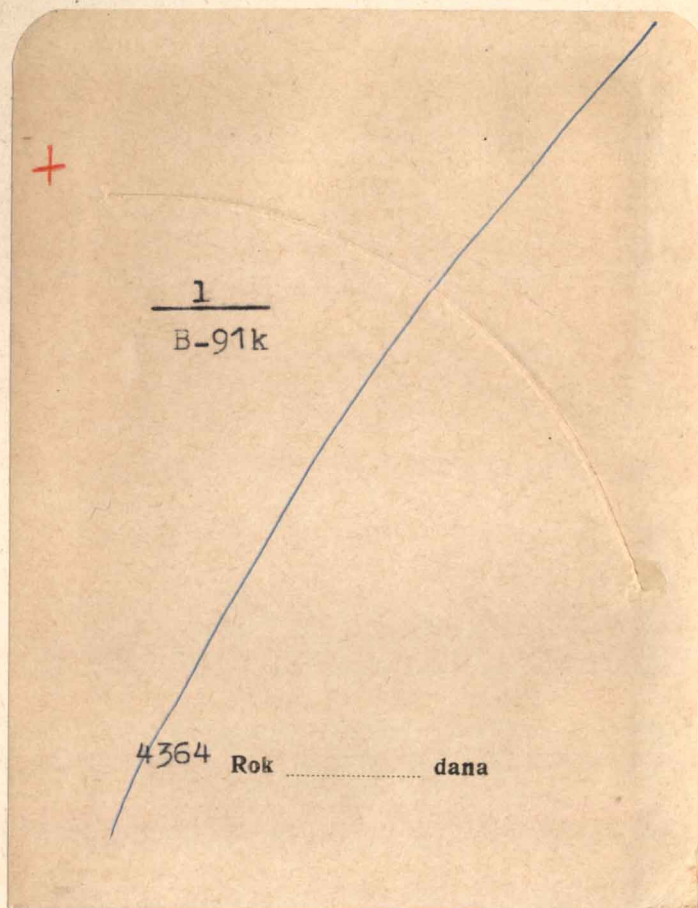
Поводом књиге: *Талхајмер, Увод у Дијалектички материјализам*, Научна Библиотека, Загреб, 1933. Превео Др. Милан Петровић,

Талхајмеров *Увод у дијалектички материјализам*, поред добрих страна има и неколико крупнијих теоријских грешака на које смо хтели да обратимо пажњу. Без извесних ограда, без извесних исправака, нарочито у њеном теоријском делу, Талхајмерова књига не би се могла препоручити као *Увод у дијалектички материјализам*. И *Научна Библиотека* је несумњиво погрешила што је ову књигу издала *некритички*.

Да одмах пређемо на ствар.

I

Прва примедба односи се на *праксу* као критеријум објективне истине. Став дијалектичког материјализма, у овом питању формулисао је, са њему својственом прецизношћу и јасношћу, Маркс у другој тези о Фајербаху: „Питање да ли људском мишљењу припада предметна истина (*gegenständliche Wahrheit*) није питање теорије него је *ипрактично* питање. У пракси мора човек доказати истинитост, т.ј. стварност (*Wirklichkeit*) и моћ (*Macht*), оностраност (*Diesseitigkeit*) својега мишљења. Спор о стварности или нестварности мишљења — изолованог од праксе — јесте чисто *сколастичко* питање”. Одмах ћемо показати како се

4364

Талхајмер огрешно о овај став, иако, формално, и сам истиче на једном месту праксу као критеријум за то „да ли и докле човек стварно сазнаје ствари”.

Талхајмер има потпуно право кад каже да „здрав разум није највиши судија у питањима науке”. То су толико пута истицали творци дијалектичког материјализма Маркс и Енгелс, и то њихово гледиште је нашло сјајну потврду у најновијем развоју науке (теорија релативитета, теорија кванта, итд.). Али Талхајмер грешни кад сваком суду здравог разума одриче објективни карактер. И та грешка је управо и навела Талхајмера на једну опасну идеалистичку клизавицу. Јер ако здрав разум и не може бити врховни арбитер у свима питањима, нарочито у питањима из виших сфера идеологије: науке и философије, у обичном животу суд здравог разума најчешће има објективни карактер. Талхајмер, међутим то пориче. Он каже: „Удари ме нека кугла. Према обичној претстави, ова постоји независно од мене. Али кад ја ову куглу опажам, опажам је такођер само својом претставом. Дакле овај приговор не вриједи веома много. Мора се већ дубље ићи”. (стр. 88 курзив наш). Кад кугла, дакле, удари Талхајмера, то за њега још није доказ да она постоји независно од њега, јер он куглу опажа само помоћу своје — претставе! Ниједан материјалист не може се у овоме сложити са Талхајмером. Јер се у овом случају критеријум праксе потпуно поклапа са судом здравог разума, тако да не постоји никаква потреба да се „иде дубље”. Али се Талхајмер, у жељи да парира разна идеалистичка цепидлачења, ипак спустио „у дубину” у којој се као материјалист потпуно изгубио. Ево доказа: „Показало се као резултат непрестаног истраживања човечје свијести, да ова свијест сама, већ у најдубљем основу, садржи знање о томе да моја свијест није све, него само један дио свијета. Истом ова свијест омогућава свако мишљење. Одатле полази свако ми-

шљење. У самој самосвијести налазимо рјешење. Оно се састоји у сазнању да моја свијест није све него да насупрот мени стоји свијет који је различит од моје свијести” (стр. 88, курзив наш).

Као што се види, Талхајмер решење једног од фундаменталних проблема филозофије: о објективној егзистенцији спољњег света налази у — „самосвијести”! Ниједан материјалиста не би смео потписати ово Талхајмерово гледиште. Али ни то није све. Последњи цитат нам јасно показује како се је Талхајмер, спуштајући се „у дубину”, стрмоглавио и у амбис Кантовог априоризма. Он налази да „свијест сама, већ у најдубљем основу, садржи знање о томе...” Ово знање је, према томе, априористичкој карактера, нека врста синтетичкој суда *a priori*. А да Талхајмер овоме „знању” заиста даје карактер једног синтетичког суда *a priori* види се јасно из следећих речи: „Истом ова свијест (која садржи горње знање) омогућава свако мишљење”. Баш као и код Канта: априористичке категорије су те које омогућавају свако мишљење. Али Талхајмер иде још и даље. За Канта су, као што је познато, категорије само форме мишљења, док је „ова свијест” код Талхајмера и извор мишљења: „Одатле — вели Талхајмер — полази свако мишљење”.

Овакво Талхајмерово резонавање, кад је реч о основним проблемима филозофије (егзистенција спољњег света, критеријум истине) у апсолутној је супротности са самим бићем дијалектичкој материјализма. Талхајмер се није задовољио решењима која су дали творци дијалектичког материјализма, Маркс и Енгелс. За њега је критеријум праксе био и сувише грубо, просто, површно решење проблема. Он је хтео да нађе „дубље” решење. И прошао је при том онако како су до сад пролазили сви они који су хтели да „удубљују” марксизам у оним питањима која сачињавају његову гранитну основу како су је поставили Маркс и Енгелс. Да би све што је горе рекао „разјаснио”, Талхајмер се враћа

на пример са дрветом који је већ раније био навео и који гласи: „Можда би се могло одговорити: примјећујем код дрвета да оно постоји независно од мене кад ударим у њега. Против тога би идеализам могао рећи: кад ударим у неко дрво опажамо такођер само мојом свијешћу” (стр. 88). Позивајући се на тај пример, Талхајмер продужује: „Дрво је, како сам већ рекао, у мојој свијести. Само на тај начин знам за њега. Али у исто вријеме ја се разликујем од њега у својој свијести: ја знам да сам нешто друго него дрво. Само овим разликовањем могуће је мишљење.” (стр. 88). Опет једна *конфузија*. Талхајмер зна за дрво само утолико уколико је оно у његовој свести. Он идентификује дрво које постоји независно од свести, са дрветом које постоји у свести. А кад каже да се он у исто време разликује од дрвета у својој свести („ја знам да сам нешто друго него дрво”), он се још ни по чему не разликује од сваког идеалиста који себе такође не идентификује рецимо са магарцем у својој глави (сваки ће идеалист рећи да је он нешто друго него магарац). У жељи да ствари „разјасни”, Талхајмер се у ствари само још више заплиће. Јер ту заиста не помажу никаква „разјашњења”. Из идеалистичке „дубине” у коју је упао нема излаза, нема *прелаза* ка материјализму. Ту може помоћи само један *скок*, јер се провалија између идеализма и материјализма не може никад и ничим премостити, пошто су то две *ајсолутне суйротности*.

II

На питање: „Шта је мишљење? Је ли оно нешто материјално или нешто различито од тога?” — Талхајмер одговара: „Опажамо да је само мишљење везано за неку материјалну супстанцу, за човечји мозак; оно је једна функција, као што има функција мишића, или као што је функција жлијезда да излучују текућине, итд.; али друго, ово

мишљење такођер функционира само у вези са материјалним стварима, са чулним опажањима. У овом двоструком смислу је и мишљење материјално”. (стр. 90)¹⁾. Као што се види и у питању одредбе *мишљења* Талхајмер се *удаљио* од линије дијалектичког материјализма и скоро вратио на вулгарно гледиште механичког материјализма. Талхајмер налази „да је и мишљење материјално” и то „у овом двоструком смислу”: прво зато, што је мишљење везано за једну материјалну супстанцу, за мозак, чија је оно функција као што је, на пример, функција жлезда да луче извесне течности; и друго зато, што мишљење функционише само у вези са материјалним стварима, са чулним опажањима.

Пре свега, мишљење је несумњиво везано за материју нарочитог органског састава: али је *процес мишљења*, чије појединости наука још увек истражује, несравњено *компликованији* него што је лучење жлезда. Вулгарни материјализам је сматрао да „мозак лучи мисли као јетра жуч”. Дијалектички материјализам Маркса и Енгелса нема ничег заједничког са овим грубим схватањем. Сем тога, ако је мишљење и везано за извесну материју, то још никако не значи да је и само мишљење материјално. *Мисли су, несумњиво, веома компликовани производ једне специфично организоване материје, али мисли нису материјалне*. Механички, метафизички материјализам је просто идентификовао субјект и објект; дијалектички материјализам то никако не чини: у *гносеолошком* погледу дијалектички материјализам јасно *одваја* субјект од објекта. То је једно. С друге стране, Талхајмер тврди да је мишљење материјално и због тога што оно „функционише само у вези са материјалним стварима, чулним опажањима”. За Талхајмера су сад „чулна опажања” и „материјалне ствари” *једно исто*. Опет

¹⁾ Овај цитат може једним делом послужити и као пример рђавог стила у преводу. Мислимо на претпоследњу реченицу која чудно почиње са „али друго”, (немачки: „zweitens aber,...”)

једно *изједначавање* у духу вулгарног материјализма. У чулним опажањима, осећајима, претставама, итд., *огледа* се материјална стварност: то је основни став дијалектичко-материјалистичке теорије сазнања, а то је нешто сасвим друго од онога што Талхајмер излаже.

Ову своју *појресну линију* Талхајмер доследно спроводи и даље. Расправљајући о питању *односа мишљења према стварности*, Талхајмер каже: „Тиме што мишљење ступа у везу са стварима, не догађа се ништа друго него што и код спајања двију ствари уопће: кад двије ствари ступају једна с другом у везу, делују узајамно једна на другу. Ствар А дјелује на ствар Б и Б на А. Сунце привлачи земљу и земља привлачи сунце. Сунце дјелује на земљу, а земља на сунце. Нема дјеловања без протудјеловања. У дјеловању и протудјеловању очитује се природа обију ствари. *Укинути дјеловање једне ствари на друћу, значи укинути ствар саму. Ствари дјелују на мишљење и мишљење дјелује на ствари. Однос мишљења одговара ошћем дјеловању двију ствари једне на друћу.* Ако тражите упознавање,¹⁾ а да мишљење не *прерађује ствари*, тада тражите нешто бесмислено, на име да се догађа дјеловање — а да се не догађа протудјеловање. С укидањем протудјеловања укидате дјеловање, а са оба заједно саму ствар или „биће” ствари. То је једна супротност, и то не дијалектичка него метафизичка. То је исто тако као кад би тражили да желудац пробави ма какве материје, а да не дођу у њега и да он не дјелује на њих” (стр. 92—93, курзив наш). Као што се види, доследно својој погрешној линији, Талхајмер поново идентификује мишљење са стварима, и то у најгрубљој форми. *Талхајмер субсумира однос мишљења према стварима под ошћу категорију узајамног дјеловања између материјалних ствари.* А такво схватање је у

¹⁾ Предводилац погрешно преводи егкеппен са упознавање уместо сазнавање.

савршеној супротности са дијалектичким материјализмом. Пре свега, мишљење не делује директно на ствари као сунце на земљу или земља на сунце. Талхајмер је смео с ума да се у мишљењу *огледају* ствари, и то не непосредно, механички, аутоматски него *посредством* искуства, праксе.

Сем тога, у Талхајмеровој интерпретацији узајамног дјеловања између мишљења и ствари сасвим се губи *примат* материје, т.ј. камен темељац читаве материјалистичке филозофије. Кад Талхајмер каже да „*укинути дјеловање једне ствари на другу, значи укинути ствар саму*”, он не увиђа да неизбежно постаје жртва *субјективног идеализма*. Кућа, која је преда мном, постојала би само дотле док је ја видим. Чим зажмурим, она, по Талхајмеру, више не постоји, јер сам ја, самим тим што сам зажмурис, укинуо деловање куће на моје органе вида.

Исто тако је, са гледишта дијалектичког материјализма, савршено неприхватљиво да мишљење *прерађује ствари*. Дијалектички материјализам каже: чула су веза између мишљења и ствари; чула примају утиске у процесу узајамног дјеловања између човека и спољњег света и те утиске, у којима се *огледа* објективна реалност, чула спроводе органу за мишљење; *мишљење прерађује тако добијени материјал у претставе, појмове*, врши комбинације, генерализације итд. Ето, у неколико речи, како дијалектички материјализам решава проблем о коме је реч. Сасвим супротно овом схватању, Талхајмер суштину сазнања своди на *прерађивање ствари* помоћу мишљења. То је управо *противдјелство* мишљења које се, по Талхајмеру, не може укинути а да се истовремено не укине и *дјелство* ствари, па самим тим и сама ствар или „биће” ствари. Ово је, међутим, *чист идеализам*, јер горње Талхајмерове речи значе, ни више ни мање него: *без субјекта нема објекта*. Без *противдјелства* мишљења, т.ј. *без субјекта* не постоји *дјелство* ствари, па ни *сама ствар*, т.ј. *нема објекта*. Ето докле је Талхајмера довела жеља за „удубљивањем” основа дијалектичког материјали-

зма. Пошто је дао свој трибут Кантовом априоризму, Талхајмер последњим својим резонавањем прилаже своју лепту и на олтар чувене Авенариусове „принципиалне координације”. Основни став Авенариусове филозофије односи се, као што је познато, на „неразрешљиву координацију (узајамно дејство) између „ја” и „окоline”. „Ја” и „околина” нису само обоје у истом смислу дати, него су *увек* обоје *дати заједно*”. Зар горње Талхајмерове речи одиста не потсећају на парафразу ове „принципиалне координације” чији је идеалистички карактер тако сјајно изобличен у *Материјализму и Елџириокритицизму*?

III

Талхајмерово излагање основних закона дијалектике има читав низ недостатака од којих ћемо ми поменути само најкрупније. Остављајући на страну Талхајмерово схватање историје развитка дијалектике, иако би се и о том схватању могло дискутовати, ми ћемо се задржати само на *теоријској* страни.

Талхајмер каже: „Најопћенитији, најопсежнији основни закон дијалектике, из кога су изведени сви остали, јесте закон о *прожимању супротности*. У овом закону лежи двоје. У њему лежи прво, да све ствари, сви процеси, сви појмови напослетку улазе у једно апсолутно јединство, или, друкчије изражено, да нема супротности, нема разлика које напослетку не би могле бити обухваћене у једно јединство. Друго, које исто тако важи безусловно, јест да су у исто вријеме све ствари такођер апсолутно различите и апсолутно или неограничено супротне, као што су једнаке. *Овај се закон може означити и као закон о поларном јединству свију ствари*. Овај закон вриједи за сваку поједину ствар, за сваку поједину појаву и вриједи за свијет у цјелини. Ако се само уочи мишљење и његова метода, може се и овако схватити: људски дух може

неограничено обухватити ствари у јединства и најјача протусловља и супротности, а с друге стране може људски дух све ствари неограничено разликовати, у супротности разријешити” (стр. 103, други курзив је наш). Цела ова формулација је не само крајње неспретна, него и неправилна. Пре свега, нетачно је да уопште постоји неки „основни закон дијалектике из кога су *изведени* сви остали”. Осем „основног” закона о *прожимању супротности* Талхајмер наводи још два: закон о *неџацији неџације* и закон *прелаза квантитета у квалитет и квалитета у квантитет*. У току даљег излагања, међутим, видеће се да Талхајмеру није пошло нити му је могло поћи за руком да докаже да су последња два закона изведена из првог, „основног”.

Дијалектички материјализам истиче као базу развитка објективног света, па и нашег сазнања, *јединство супротности*, које Уљанов овако формулише: „Јединство супротности значи признање (откривање) противречних, *узајамно искључујућих* се, супротстављених тенденција за *све* појаве и процесе природе (подразумевајући ту дух и друштво). Услов сазнања свих светских процеса, схваћених у „самокретању”, спонтаном развитку, живом бићу — јесте сазнање јединства супротности”. *Јединство супротности је, дакле, база, пролазна тачка* дијалектике. При томе се не сме изгубити из вида ово. Познато је да међу Хегеловим следбеницима постоје углавном две *супротне* школе: реакционарна десница и револуционарна левица. Прва, интерпретирајући Хегела у интересу постојећег стања ствари, сматра да је *јединство супротности* нешто *трајно, вечито, апсолутно*, а *борба супротности* у *сталном оквиру* тога јединства нешто *пролазно, условно, релативно*. У том смислу била би, на пр., трајна, вечита и антагонистичка форма данашњег друштва. Друга, револуционарна левица са Марксом на челу, сматра сасвим обрнуто да је јединство супротности условно, пролазно, релативно, а да је борба супротности трајна, вечита, апсолутна. И

управо у овој вечитој борби супротности и састоји се *развијак* као *апсолутно кретање*. Распадање јединства и сазнање његових противречних саставних делова чини, по Уљанову, *биће, срж*, дијалектике.

„Дијалектика се може укратко дефинисати као наука о јединству супротности. Тиме се обухвата срж дијалектике, али то ваља разјаснити и развити” (Уљанов).

У Талхајмеровом излагању, међутим, не види се ово биће дијалектике. Закон о прожимању супротности, по Талхајмеру садржи двоје: прво, да све ствари, сви процеси, сви појмови напослетку улазе у једно апсолутно јединство или, друкчије изражено, да нема супротности, нема разлика које напослетку не би могле бити обухваћене у једно јединство. Друго, које исто тако важи безусловно, јест, да су у исто вријеме све ствари такођер апсолутно различите и апсолутно или неограничено супротне као што су једнаке”. Ничим, па ни жељом за популарисањем не може се правдати ово симплистички грубо и неправилно излагање које је тако далеко од онога што смо малочас, иако у неколико речи, изнели као *биће* дијалектике. Од *оваквој* популарисања има се увек само штета: они који озбиљно желе да се упознају са дијалектиком неће добити о њој *исправне* појмове, док се противницима пружа згодан материјал за борбу против дијалектике, односно за карикирање дијалектике.

За закон о *прожимању супротности*, пошто га је формулисао на горе цитирани начин као „најопћенитији, најопсежнији основни закон дијалектике”, Талхајмер каже: „Овај се закон може означити и као закон о *поларном јединству свију ствари*”. Ово је савршено нетачно. Јер су поларне супротности једна *специфична* врста супротности, тако да не може бити ни говора о неком „закону *поларној* јединства *свију ствари*”. Поларне супротности су, на пр. позитивно и негативно (+ и -), северни и јужни пол, почетак и крај, истина и заблуда, упо-

ребна и прометна вредност у процесу прости размене еспапа, итд.

Талхајмер је управо побркао *три ствари*: јединство супротности, поларне супротности и прожимање супротности. О првим двома је већ било речи. Остаје да кажемо још неколико речи о трећој. *Прожимање супротности* означава у ствари само један *специјалан* случај опште категорије узајамног односа. Прожимање супротности је само један од момената у *извесним* процесима дијалектичког развитка; оно се дешава само под извесним условима и извесним границама: оно је *условно* и *релативно*. Пример прожимања супротности имамо у хемијском процесу стварања једног *новој* тела из *разних* састојака. Као што се види Талхајмер је за „најопћенитији, најопсежнији основни закон дијалектике” изабрао и врло несрећно име: *прожимање супротности*; једну условну релативну категорију, Талхајмер је уздигао на висину *основној, најопћенитијој* и *најопсежнијој, апсолутној* закона *дијалектике*.

Закон о прожимању супротности Талхајмер формулише и на следећи начин: „Прво главно правило, закон о прожимању супротности, означаје најопћенитију везу ствари као *стање* или *статички*” (стр. 115, курзив оригиналан). И ова је формулација сасвим погрешна, као што је лако увидети после свега онога што смо досад рекли. Јединство супротности *не може* се одвојити од борбе супротности у оквиру условног, привременог, релативног јединства. Зато је закон јединства и борбе супротности један *недељиви динамички* а не *статички* закон: то је закон *развијак, кретања*, а не *мировања*.

Не можемо а да се не осврнемо и на примере које Талхајмер наводи да „чини јаснијим овај опћи закон о прожимању супротности”. Први пример у рђавој стилизацији, која је уосталом адекватна оригиналу, гласи: „Узмимо примјер, као што је тај о дану и ноћи, тако имамо дванаестосатни дан и

дванаестосатну ноћ, вријеме свјетлости и мрака. Дан и ноћ су супротности, оне се међусобно искључују, али то не спријечава да су дан и ноћ једнаки, да су дијелови једног двадесетчетирисатног дана. Дакле, супротност између дана и ноћи је укинута у појму двадесетчетирисатног дана” (стр. 103). Није тешко видети да овај пример ни из далека не може послужити за илустрацију закона о јединству супротности. Јер дан и ноћ нису уопште дијалектичке супротности; оне не постају *распадањем*, (цепањем, разлагањем) *једној јединства*, него се јављају као мехачника последица земљине ротације. Маркова генетичка анализа вредности пружа читав низ бриљантних примера дијалектичког развика на бази јединства супротности, али се Талхајмер није тиме користио. Остали примери које Талхајмер наводи, као што су супротности између мушког и женског, кретања и мировања, илуструју само *релативне, поларне* супротности, и ништа више. Али је још несрећније изабран последњи Талхајмеров пример: „Узмите још једну такву супротност која изгледа апсолутна: обично се супротстављају природа и умјетност. Умјетност је творевина човјека, противно од оног што ствара природа. Али коначно и умјетност је дио природе, пошто је човјек, који производи умјетност напослетку такођер само један дио природе”, (Стр. 104). Овај пример има са дијалектичким законом јединства супротности исто толико везе колико Карра-Мустафа са — Ајнштајновом теоријом релативитета!

Да би крунисао недијалектичко схватање основног закона дијалектике, Талхајмер се на питање: откуда потиче овај закон? — не задовољава Енгелсовим одговором по коме су сви општи закони, сви принципи, само генерализације из искуства. Да би „удубио” Енгелса, Талхајмер каже: „Друго, овај закон о прожимању супротности резултира — као што сте видјели — из истраживања мишљења. То је један закон како природе тако и мишљења. У мишљењу налази се овај закон

основан у темељу свијести, а овај темељ састоји се у том да знам да сам дио свјетске цјелине, дио бића а с друге стране знам да сам различит од вањског свијета, од осталих ствари. *Основна структура мишљења је већ поларно, сујротно јединство, и из овој сујротној јединства су, с једне стране, изведени сви остали закони мишљења; с друге стране ово поларно или супротно јединство мишљења одговара природи свих осталих ствари*” (стр. 108, курзив наш). У жељи да „превазиђе” Енгелса, Талхајмер је, још једном више, пао у наручја Кантова, Кантовог априоризма. Основни закон дијалектике, по Талхајмеру „основан је у темељу свијести”, о чему је већ и раније било речи. Али Талхајмер, овога пута иде и даље и тврди да је „основна структура мишљења” таква да су из ње — баш као и све Кантове априористичке категорије — „изведени сви остали закони мишљења”!

IV

Да видимо сад како Талхајмер *изводи* остале законе дијалектике из првог, основног. Као *други* закон дијалектике Талхајмер наводи закон „о *негацији негације* или *закон о развика у сујротностима*”, па одмах додаје: „*Ово је најофенитивији закон кретања мишљења*”. (стр. 109, курзив наш). На питање, међутим, у каквој вези стоји закон о негацији негације са основним законом о прожимању супротности, Талхајмер каже: „Он је очевидно¹⁾ у директној вези са законом о прожимању супротности. Он је прожимање супротности као процес, као догађај у времену, у сукцесији.²⁾ Прожимање супротности као процес даје закон о негацији негације, или закон о развика у супротностима. Прво главно правило, закон о прожимању супрот-

¹⁾ У преводу стоји погрешно: отворено (offenbar).

²⁾ Ова реченица у преводу гласи сасвим погрешно: „То прожимање супротности је као процес као догађај у времену, један за другим“ („Es ist die Durchdringung der Gegensätze als Process, als Vorgang in der Zeit, im Nacheinander“).

ности, означаје најопћенитију везу ствари као стање или *статички*. Друго правило о негацији негације означаје везу ствари као процес, као догађај или *динамички*. Оба два су закона тако у вези, да вриједе за сваки догађај, за сваку ствар у исто вријеме, и у једнаком опсегу.

Оба правила се узајамно прожимају¹⁾, она²⁾ сачињавају повезану цјелину”.

На основу онога што смо већ раније рекли неће бити тешко открити и нове грешке садржане у горњим цитатима. Прва грешка је у томе што *Талхајмер идентификује закон о негацији негације са законом о развоју у супротностима уопште*. Ту незгоду осећа и сам Талхајмер, па зато мало после каже: „Закон о негацији негације има још један специјалнији садржај, него просто правило да се све ствари мијењају или да су процеси. Оно нам нешто исказује и о најопћнијој форми ових промјена, кретања или развоја” (стр. 109). Талхајмер сматра тек закон о негацији негације као закон развоја у супротностима, као *динамички закон*, док је Талхајмеров основни закон о прожимању супротности *статичког* карактера. Ми смо већ раније указали на ову грешку. Али чак и кад бисмо претпоставили да је све ово што је Талхајмер рекао тачно, ми још из тога никако не видимо *како* је овај други закон *изведен* из овог првог, јер се из свега онога што је Талхајмер рекао, још не види тај однос *изведеног* закона. Ако се, међутим, узме у обзир да је статика само један специјалан случај динамике, онда би, у духу Талхајмерове класификације, други закон био општији од првог „основног”, а не тек из њега „изведен”. То је једно. С друге стране опет, из Талхајмерових излагања излази да оба закона, и први и други, имају исти значај и важе у истом опсегу, тако да они управо „сачињавају повезану цјелину”.

¹⁾ У преводу стоји: Оба правила прожимају један другог (Die beiden Sätze durchdringen sich gegenseitig).

²⁾ Уместо: *они*, као што стоји у преводу.

Ове последње речи дезавуишу саму основу Талхајмерове класификације закона: оне указују на то да је Талхајмерова класификација извршена на бази једне *насилне аистракције* која је сасвим *туђа* дијалектици.

Своди целокупан развојак на закон о негацији негације, на шему: теза — антитеза — синтеза, у супротности је са марксистичким схватањем дијалектике. Конкретни развојак је веома *компликован* процес, и *дијалектичко истраживање се управо састоји у бескрајном процесу откривања нових страна, односа, веза, посредовања, прелаза, трансјесија разноврсних момената који карактеришу истраживани процес*.

Лако је увидети да је и ово Талхајмерово тврђење погрешно: „Ако вам је израз закон о негацији негације стран, можете такођер употребити израз *закон о постајању новој из старој*, што је сасвим једноставно” (стр. 100, курзив наш). *Иако се негацијом негације добија ново из старој, не постаје све ново из старој негацијом негације*. Јер је постајање новог из старог много *шири* појам него негација негације. Већ простом, првом негацијом ми имамо нешто ново што је постало из старог; према томе: да би нешто ново постало из старог није потребна негација негације, већ само *прелаз из једној у другој*, обична квантитативна или квалитативна *промена*. Уљанов, говорећи о елементима дијалектике уопште, о негацији негације каже: „Понављање извесних црта, особина итд. нижега стадијума у вишем и привидно враћање на старо (негација негације)”.

Најзад, кад Талхајмер још одмах у почетку за закон о негацији негације каже: „Ово је најопћенитији закон кретања мишљења”, овако непотпуна формулација може дати повода неспоразумима и погрешном тумачењу. Треба нагласити да је и закон о негацији негације, баш као што је случај и са свима осталим законима дијалектике, *закон објективног света* па зато и *закон мишљења*.

Напомињемо да су примери за илустрацију закона о негацији негације добри: један је Енгелсов, о зрну из којег постаје биљка са новим плодом, а други је Марксов о развиту својине.

Као трећи закон дијалектике Талхајмер наводи закон о *прелазу квалитета у квантитет и прелазу квантитета у квалитет*. Он га овако формулише: „Просто умножавање неке ствари доноси промјену квалитета, својства, и обратно квалитативна промјена има за последицу промјену квантитета” (стр. 115–116). Формулација је и сувише упрошћена, зато непотпуна и рђава. Не доноси свако умножавање неке ствари промену квалитета: квантитативне промене тек на *извесним* тачкама прелазе у квалитативне разлике. Хегел — Енгелсов пример о променама агрегатног стања воде то јасно илуструје. Исто тако и Марксов пример из *Капитала* о томе да свака сума новца или вредности нема карактер *капитала*. И Лењинов пример са монополистичким капитализмом је на свом месту. Сасвим је неисправан, међутим, пример који Талхајмер узима из биологије: „Свако живо биће настаје из једне или неколико ћелија¹). *Све различитости живих бића своде се дакле на различите квантитете*, на различите множине ћелија. Ако се умножавају ћелије, настају друга жива бића са другим својствима, другог облика итд. (стр. 116, курзив наш.). Ово би могао бити пример за илустрацију *механичког материјализма* најгрубље врсте, који уопште негира објективитет квалитета, али никако пример за илустрацију једне категорије *материјалистичке дијалектике*. „Механичко схватање објашњава све промене из промена места, све квалитативне разлике из квантитативних и превиђа да је однос између квантитета и квалитета реципрочан, да квалитет исто тако прелази у квантитет, као квантитет у квалитет, да се управо врши

узајамно дејство” (Енгелс, *Naturdialektik*). Дијалектички материјализам стоји на гледишту *јединства квантитета и квалитета као равноправних момената*.

Што се тиче везе овог трећег закона дијалектике са ранијим Талхајмер каже: „Закон прелаза квантитета у квалитет и обратно само је нарочита *примјена првог главне правила о пројимању супротности*. Квалитет и квантитет су поларне супротности, квалитет је укинути квантитет а квантитет је укинути квалитет. Ако имате једну јабуку, једну крушку и једну шљиву, тада су све ове три ствари разних квалитета. Можете их само срачунавати, ако различите квалитете порекнете или од њих апстрахирате. Ја не могу једну јабуку, једну крушку и једну шљиву заједно збројити, него само тако да кажем: три комада воћа. Дакле, негирани квалитет јесте квантитет, негирани квантитет јест квалитет.” (стр. 177, курзив наш). Пре свега било би логичније да је Талхајмер, у духу саме своје класификације, означио овај трећи закон као нарочиту примену *другог, динамичког а не првог, статичког* закона, јер је у трећем закону реч о *прелазу*, а то је категорија динамике, а не статике. Апстрактном и општом констатацијом да је квалитет укинути квантитет а квантитет укинут квалитет, — очевидно се још ништа не објашњава. Конкретни пример са јабуком, крушком и шљивом нема уопште *никакве везе* са законом о коме је реч, зато је потпуно депласиран. Необично згодне примере за илустрацију закона о прелазу квантитета у квалитет и обратно пружа XI глава *Капитала*: о *кооперацији*, али је Талхајмер то смео с ума. И најзад, као резиме, Талхајмер даје просту парфразу саме формулације закона: „Све ствари имају у исто врејеме квалитет и квантитет. Као супротности прожимају се, прелазе једна у другу” (стр. 117–118). Као што се види категорија квантитета и квалитета и њиховог узајамног дејства остала је код Талхајмера нерасветљена и неразјашњена.

Да бисмо олакшали разумевање суштине закона о прелазу квантитета у квалитет и обратно, морамо рећи још неколико речи. Ми смо већ раније истакли какав је значај дао Уљанов закону јединства супротности. Међутим, истичући фундаментални значај тога закона, Уљанов је додао — и то је за наш случај овде од нарочите важности: „Не само јединство супротности, него и *прелази* сваке одредбе, сваке појаве, сваког квалитета, сваке црте, сваке стране, сваке особине у сваку другу” (курзив оригиналан). Ето шта је *све* потребно за дијалектичко проучавање ствари и појава. Бескрајно шаренило *прелаза* је управо то што условљава бескрајну разноврсност света. Зато је испитивање конкретних облика ових *прелаза* битни елемент материјалистичке дијалектике. И прелаз квалитета у квантитет као и прелаз квалитета у квантитет Уљанов подводи под горњу *оштру категорију прелаза*.

Из досадањег излагања се види да Талхајмерова класификација дијалектичких закона није успела: *нити* је закон о прожимању супротности „најопћенији и најопсежнији основни закон дијалектике”, *нити* су закони о негацији негације и прелазу квантитета у квалитет и обратно „изведени” закони из тог „основног”. Талхајмерова класификација носи на себи печат утицаја Деборинове школе, која је намеравала да у неку руку *кантизира* материјалистичку дијалектику претварајући је у „чисту методологију” која би обухватала и класифицирала све дијалектичке категорије *in abstracto*, т. ј. као *оштре*, или *чисте*, *празне форме*, које би тек накнадно у разним областима испитивања добијале ову или ону, најразличнију, конкретну садржину. Ово *формалистичко* схватање, међутим, у супротности је са *марксистичким* схватањем дијалектике. Дијалектика је по своме *бићу* конкретна. *Абстрактна дијалектика* је — са марксистичког становишта — *contradictio in adjecto*. Ова тенденција *идеалистичке ревизије* материја-

листичке дијалектике, иако прилично касно, ипак је примећена, тако да од 1931 год. Деборинова група није више на челу филозофског фронта у Совјетској Унији.

V

Да завршимо са још неколико краћих напомена. Талхајмер употребљава *историјски материјализам* и *дијалектички материјализам* као *синониме*. Тако на пример, он каже: „назор хисториског или дијалектичког материјализма” (стр. 10). Па онда: „Хисториски или дијалектички материјализам је за револуционарног политичара...”¹⁾ (стр. 119). То је *поошрено*. *Историски материјализам* је *примена дијалектичког материјализма на историју*. Талхајмер је овде очевидно под утицајем *Меринџа* који такође *није* био начисто са односом између материјалистичког схватања историје и филозофског материјализма.

Интерпретирајући *критеријум праксе* грубо емпиријски, Талхајмер долази и до сасвим погрешне одредбе *политике*. Он каже: „Политика, напоследку, није ништа друго него низ покуса на подручју друштва. Ако ја, на пр. поставим правило да треба мале сељаке придобити за преокрет тиме што међу њих подијелим земљу великих поседника може то бити неточно или точно. Да ли је точно, видјет ћу ако ствар покушам” (стр. 97). Као што се види, *Талхајмер своди политику на чист емпиризам*. Међутим, емпиријско схватање политике (*à la Roosevelt!*) нема ничег заједничког са марксистичким схватањем политике. *Марксистичка политика* има *научну подлогу, утврђене принципе, одређени програм, стратегију и тактику*. *Маркс је уздицао политику на висину науке која предвиђа догађаје*. И маркси-

¹⁾ У преводу стоји погрешно: Хисторијски или дијалектички материјализам знак је револуционарног политичара... (Der historische oder dialektische Materialismus ist für den revolutionären Politiker...)

зам, на основу класне анализе конкретне друштвене динамике, *предвиђајући* догађаје, *одређује* активну улогу пролетеријата у политичком животу. Према томе, марксизам у политици никако не значи лутајуће *експериментисање*, као што би то изгледало по Талхајмеровим речима, него доследно *сировођење* једне *одређене* научно фундиране линије. — *Марксистичка политика је борба за промену друштвених односа производње на бази сазнања закона друштвеног развика*. И у политици, баш као и у филозофији, марксизам је одлучан противник *емпиризма*, који није ништа друго него једна прерушена форма *идеализма*. Неисправно схватање филозофије дијалектичког материјализма само је друга страна *неисправног схватања политике марксизма*.

Што се превода тиче, већ из раније наведених цитата јасно се види да *превод није беспрекоран*. Поред указаних грешака, пале су нам у очи још и ове. *Geschichtstheorie* не ваља преводити *историјска теорија*, него *теорија историје* (*Geschichtstheorie des historischen Materialismus* преведено је са *историјска теорија историјског материјализма!*). *Produktion der Gebrauchswerte* преведено је *производња употребних вредности*, уместо *производња употребних вредности*. *Produktionsverhältnis* није *производни однос*, него *однос производње*. *Satz* није *правило* него *став* (у преводу налазимо да је и *Gesetz* преводено са *правило*). *Erkennen* није *познавати* него *сазнавати*. *Marx und Engels haben Dialektik auf und sie haben sie zugleich nicht auf* преведено је: *Маркс и Енгелс подигли су дијалектику и у исто вријеме нису је подијели, уместо: Маркс и Енгелс укинули су дијалектику и у исто вријеме нису је укинули; итд.*

Кад је реч о преводу марксистичке литературе *уопште*, морамо нагласити ово: *ако то преводјење, сем трговачких интереса издавача, треба да задовољи и више интересе марксистичког про-*

свеђивања, онда се мора радити са више познавања, савесности и респекта према марксистичкој мисли. Марксистичку литературу могу успешно преводити само теоријски образовани марксисте.

Резиме: теоријске грешке које смо подвргли критици одузимају Талхајмеровој књизи карактер *увода у дијалектички материјализам.*¹⁾ Али у Талхајмеровој књизи има и веома добрих, корисних и исправних ствари због којих је на сваки начин ваља прочитати уз резерве које смо у овом приказу учинили.²⁾

¹⁾ Као *увод* у дијалектички материјализам могу боље послужити следеће књиге које су изашле у нашој земљи:

Плеханов, Основни проблеми марксизма, превео Ж. Цветковић, Београд, 1911.

С. М. Марковић, Из науке и филозофије, Београд, 1924.

Engels-Плеханов, Увод у дијалектички материјализам, (то је Енгелсов *L. Feuerbach*, са напоменама Плеханова. Љубљана, 1933.

Вољин, Материјалистичко схватање историје, Превела М. Ж. Цветковић, Београд, 1925.

²⁾ *М. Брега*, приказујући Талхајмерову књигу у *Култури* (бр. 6), сумарни утисак формулише речима: „Талхајмерове грешке и пропусти састоје се у првом реду у честом механичком и шематском обрађивању материјала“. То је *исправно*. Али *Брега*, сем неколико ситних оправданих примедба, није увидео, па ни истакао, ниједну од *битних* Талхајмерових грешака. Не упуштајући се у мање грешке које сам *Брега* чини (делећи са Талхајмером и по неку крупнију грешку као што је, на пример, идентификовање историјског и дијалектичког материјализма), морамо обратити пажњу на следећу формулацију: „Прожимање супротности показује нам *стање* ствари и борбене компоненте развоја, неиграње и негација негације показује *како* се збија исти процес, а прелаз квантитета у квалитет и обрнуто показује *зашто* се он збива“, (курзив оригиналан). Ова формулација је сасвим *неправилна*, као што је лако увидети из свега онога што смо изложили у своме приказу.

Сазнајемо накнадно да је и у часопису *Unter dem Banner des Marxismus* изашао један критички приказ Талхајмерове књиге који се *делимично* слаже са нашом критиком, али је углавном *неповољан* по Талхајмерову књигу.

Психоанализа и марксизам

W. Reich, *Диалектички материјализам и психоанализа*, Књижевна библиотека „Светлост“, Београд, 1934.

I

Психоанализа има једну интересантну заједничку црту, управо један заједнички доживљај са Теоријом релативитета: и о једној и о другој говори се врло много и то не само ван ужег круга научних радника, него и ван стварне садржине самих ових научних теорија. И психоанализа је, баш као и Теорија релативитета, ушла „у моду“. На журевима, у господским салонима говорити о психоанализи или Теорија релативитета, наравно са пуним неразумевањем ствари, сматра се као облигатни атрибут „вишег“ образовања савремених снобова. По себи се разуме да овакве и сличне злоупотребе ниуколико не тангирају праву вредност самих научних теорија о којима је реч.

Као што је Теорија релативитета само једна физикална теорија, тако је психоанализа у ствари само једна биолошки фундирана метода индивидуалне психологије. Али је, при свем том, Теорија релативитета била и још увек је предмет најразноврснијих и најконтрадикторнијих филозофских интерпретација,¹⁾ па је то случај и са психоанализом: и овде имамо посла са најразличнијим филозофским, социолошким, етичким и естетичким

) Видети о томе студију С. Марковић, *Теорија релативитета у светлости савремене филозофије* (Српски Књижевни Гласник, 1930.

консеквенцијама које се самовољно извлаче из ових или оних више или мање научно утврђених резултата психоанализе. У области природних наука, међутим, мора се увек правити разлика између научне садржине једне теорије и филозофске или социолошке интерпретације резултата дотичне теорије. Буржоазија искоришћује резултате природних наука не само у материјалном процесу производње: она покушава да одговарајућим филозофским интерпретацијама тих резултата филозофски ојави и саму антагонистичку форму савремених друштвених односа производње. Отуда и у највишим сферама идеологије јасно долази до изражаја класна структура данашњег друштва.

Нас овога пута, поводом Рајхове брошуре, интересује само питање како је психоанализа примљена у марксистичким круговима, па ћемо се у овом чланку кретати поглавито у оквиру тога односа, који је управо и предмет саме Рајхове расправе.¹⁾

Има марксиста који су заузели уопште негативан став према психоанализи (Јуринец, Деборин, Талхајмер), има их који не само акцептирају психоанализу, него сматрају да је она позвана да удуби и даље развија теорију историјског материјализма (Рајснер, Варјас, Фридман, делимично и Рајх), а има и таквих који одбацују психоанализу као систем, али не поричу значај извесних њених резултата (И. Сапир). хоћемо одмах да кажемо да се наше гледиште не поклапа ни са једним од поменутих, као што ће се из даљег излагања видети.

Одбацивање психоанализе а limine не може се правдати са марксистичког становишта. Ако се запитамо и испитамо шта је дало повода извесним марксистима да заузму негативан став према психоанализи, наћи ћемо да то нису били сами прин-

¹⁾ На расположењу нам је само један део немачке и руске марксистичке литературе.

цији психоанализе, него разне метафизичке интерпретације или недопуштене социолошке генерализације појединих њених резултата. Тако је, на пр. Јуринец црпао своје аргументе против психоанализе из једног Колнаевог рада *Психоанализа и социологија* за који Рајх с правом каже да „обилује погрешним, метафизичким и идеалистичким излагањима чињеница које је открила психоанализа” (стр. 14). Познато је, међутим, да се Колнаи убрзо после овог рада уопште одрекао психоанализе, коју уосталом никад није ни разумео како ваља, иако га је Јуринец погрешно схватио као „једног од најспремнијих Фројдових ученика”.

Деборин је имао у виду „револуционарног” белгијског социалдемократа Х. Де Ман-а и, углавном, његово дело *О психологији социализма* које је требало да буде нека врста психоаналитичког фундамента једне крајње опортунистичке, реакционарне праксе. Побијајући Марксов историјски материјализам, Де Ман тврди да му је тек психоанализа открила једну нову истину „да не постоји ништа реалније у човеку од божанске снаге моралног закона”. У ствари, ово „откриће” је чисто Де Маново: са психоанализом оно нема ничег заједничког. Као кукавица јаје, тако Де Ман ово своје откриће потура психоанализи, да би своју мизерију покрио њеним ауторитетом. Деборин се иначе ваљано обрачунао са овим ренегатом у своме чланку *Нови поход против марксизма*,¹⁾ изобличавајући сву апсурдност покушаја да се психоанализа претстави као „једино истинита метода научног сазнања”, као „победа интуитивног мишљења над рационалним”, итд. Као што је било бесмислених покушаја да се марксизам „бергсонизира”, у последње време се врше покушаји да се марксизам „фројдизира” и „адлеризира”. Код Де Мана, на пример, има свих тих елемената у разним пропорцијама. Под заставом, „фројдизма” и „адлеризма” врше се увек нови походи против дијалектичког

¹⁾ Под знамењем марксизма, 1928.

материјализма у циљу опортунистичке ревизије марксизма. По себи се разуме да су ови и њима слични покушаји обичне интелектуалске донкихотерије на које је једва вредно и освртати се.

Талхајмера је опет расрдио до огорчења против психоанализе позната кауцкијанска звезда *Ото Јенсен*, који је у једном бљутавом чланку *Kautsky und Freud*¹⁾ покушао да да „дијалектичку синтезу” кауцкијанизма и фројдизма у форми „сједињавања марксистичке социологије и психоаналитичког истраживања”. Банализирање психоанализе од стране Јенсена („либидо-веза између вође и масе”, „хомосексуалне тенденције омладине у односу према вођи”, „револуција је социална психоза”, итд.) замрачило је до те мере Талхајмеров поглед у стварину саме ствари, да он неће ни да чује за психоанализу: он је с подсмехом назива Анал-Психолизе и претставља је као декадентски израз еротике, сексуалитета, порнографије једне типичне филистерске фамилије сладострасног Беча! Сви психоаналитички проблеми, конфликти и комплекси односе се, по Талхајмеру, искључиво на буржоаску фамилију, која се налази у распадању. Иза Едипа, на пр., Талхајмер види само бечко хофрат-а са цењеном фамилијом! За Талхајмера је зато „фројдизам, садржајно и методски, бедна шарлатанерија са печатом буржоаске трулежи на челу”, психоанализа „само генерализација унакажене сексуалне психологије данашње буржоаске фамилије”.²⁾

Као што се види, управо *злоупотреба* психоанализе у циљу апологије реформизма била је основни разлог да се извесни марксистички одределе против психоанализе. Овакав став према психоанализи, међутим, потпуно је *неисправан*: он потиче из погрешног *идентификовања* психоанализе као природно-научне теорије са тенденциозним филозофским и социолошким интерпретацијама њених

¹⁾ Кауцкова Споменаца.

²⁾ Die Auflösung des Austromarxismus, Unter dem Banner des Marxismus, 1926.

результата. То двоје се, међутим, као што смо већ у почетку нагласили, не сме бркати. Јер би се, по истом основу, могло онда устати и против Теорије релативитета *зато* што и њу злоупотребљава читав низ филозофа за борбу против материјализма. Али такве махинације не смеју никад завести марксиста са правог пута дијалектичко-материјалистичког удубљавања у *суштину* ствари о којима је реч.

II

Рајх је, у двоструком својству лекара-практичног психоаналитичара и револуционарног марксиста, написао интересантну брошуру у којој је хтео да расветли однос између психоанализе и дијалектичког материјализма. Уколико је у томе успео, одмах ћемо видети.

Да би се заузео исправан став према психоанализи, треба, пре свега, бити на чисто са *дефиницијом* психоанализе. Рајх одмах у почетку наглашава: „Психоанализа, по дефиницији њеног творца, није ништа друго до психолошка метода која покушава да сретствима природних наука опише и разјасни психички живот као посебну област природе”. (стр. 14). Ако се има у виду да је реч о *индивидуалном* психичком животу, онда је ово свим *исправна* дефиниција психоанализе. Да би што јасније обележио *границе* домена психоанализе, Рајх каже: „Чим се напусти особено поље психоанализе, нарочито ако се покуша њена примена на проблеме друштва, психоанализа се одмах изграђује у поглед на свет (*Weltanschauung*); она се тада указује отприлике као психолошки поглед на свет који, супротно марксистичком, проповеда господарство разума, са намером да припреми једно боље друштвено стање помоћу разумне регулације људских односа, помоћу васпитања за свесно господарење над нагонским животом. Утопистички рационализам, којим открива осим тога индивидуалистичко схватање друштвеног

збивања, није ни оригиналан, ни револуционаран и поврх тога излази из подручја психоанализе” (стр. 14). Затим: „Психоанализа нити је поглед на свет, нити га може развити; она не може материјалистичко схватање историје ни да надокнади, ни да допуну. Као природна наука, она је у односу на Марксово схватање историје диспаратна” (стр. 14).

Све је ово, по нашем мишљењу, на свом месту. И руски критичар Рајхове брошуре *И. Сайир*¹⁾ нема против горњих формулација никаквих приговора. И све би било добро, кад би се Рајх — доследно држао ових формулација, што на жалост није случај. Отуда је неизбежно искрсао низ несугласица, о којима ће бити речи. Оне су, по нашем нахођењу, наговештене већ у овим Рајховим речима: „Властита је предмет психоанализе психички живот социлизованог човека... Али изгледа да јој је феномен класне свести једва приступачан, а²⁾ проблеми, као што су проблеми покрета маса, политике, штрајка, који спадају у социологију, не могу бити предмет психоаналитичке методе. Али може да надокнади социологију, нити из себе да развије социологију” (стр. 15). Рајх има пуно право кад тврди да проблеми покрета маса, политике, као и сви остали који спадају у социологију, не могу бити предмет психоаналитичке методе. Али се он *колеба* у питању феномена класне свести: њему изгледа *као да* (als ob) јој је овај феномен једва приступачан. Рајх дакле не одриче *могућност* да и проблем класне свести уђе у домен психоаналитичког проучавања. Међутим, класна свест је еминентно социјални феномен, па зато, према дефиницији, *не* може бити уопште предмет психоаналитичке методе. Ова Рајхова колебљивост,

¹⁾ Фројдизам, социологија, психологија (Под знамењем марксизма, 1929).

²⁾ Ми смо према немачком тексту *исправили* превод: уместо и да ставили смо а (Aber es scheint, als ob ihr das Phänomen des Klassenbewusstseins kaum zugänglich wäre, und Probleme wie das der Massenbewegung, der Politik... können nicht Objekte ihrer Methode sein).

по нашем мишљењу, није без органске везе са почетном реченицом последњег цитата: „Властити је предмет психоанализе психички живот социализованог човека”. На први поглед би могло изгледати, пошто је човек од вајкада, и по дефиницији, *друштвено* биће, да је у цитираној реченици епитет „социализовани” уз реч човек један плеоназам. Али овај плеоназам *није* случајан. Он служи Рајху као мост од „индивидуалног” ка „социалном”. Рајх намерно не употребљава атрибут „индивидуални” иако је он неопходан да би се *јасније* дефинисао предмет психоанализе: њен предмет је *индивидуални* психички живот, психологија *појединачног* човека, а не психологија *социјалних* *група*. Рајх избегава ову *оштру* формулацију и зато неизбежно долази у контрадикцију са својим првобитним ставом кад наједанпут каже: „Али психоанализа може лако социологији да буде помоћна наука, *можда* у облику *социјалне психологије*.” (стр. 15, курзив наш). Рајх овде, као што се види, допушта могућност да се психоанализа развије и у *социјалну психологију*, што се противи *самом бићу* психоанализе, чији је предмет *индивидуална* психологија. Рајх губи из вида важну чињеницу да су *индивидуална психологија* (одн. идеологија) и *социјална психологија* (одн. идеологија) две сасвим *различите* категорије: социјална психологија није сума индивидуалних психологија. Социјална психологија има *своје* законе који су *различити* од закона индивидуалне психологије.¹⁾ Индивидуална психологија, која спада у *природне* науке, несумњиво је помоћна наука за социјалну психологију која припада *социјалним* наукама. Индивидуална психологија само преко социјалне психологије долази у везу са социологијом. Тиме је у исти мах јасно обележен и однос психоанализе, као индивидуалне психологије, према социологији.

¹⁾ Под *индивидуалном психологијом* ми разумејемо психологију *индивидуума*, а не Адлерову *индивидуалну психологију*.

Рајх се, међутим, не задовољава скромном улогом, коју психоанализа може, у оквиру горњег односа, играти у социологији: попут многих психоаналитичара, и он покушава да психоанализи извојује много већи утицај *ван* домена њене важности који је он *сам* у почетку, као што смо навели, исправно ограничио. И зато се и на Рајха могу применити ове његове сасвим тачне речи: „Марксистички критичари имају право када пребацују многим заступницима психоанализе што покушавају да разјасне оно што се том методом не може разјаснити” (стр. 15). Да се овај приговор заиста може учинити и Рајху, доказују ови његови ставови. Говорећи о односима између рационалног и ирационалног, Рајх каже: „Ти односи нам даље омогућавају да наслутимо да психоанализа, помоћу своје методе, открива нагонске корене друштвене делатности појединца, *и да је позвана да, помоћу свој дијалектичког учења о нагонима, објасни у појединачностима психичко дејство производних снага у друштву*, т.ј. *да објасни стварање идеологије*” (стр. 54, курзив наш). Идеологије су *социјални* феномени; испитивање њиховог постанка, садржине, развика, значаја, итд. *не* спада уопште у индивидуалну психологију, па дакле ни у психоанализу, него у социјалну психологију. Психоанализа се може бавити само проблемом *како* се једна одређена друштвена идеологија рефлектује у глави овог или оног *појединца*, или, како је то сам Рајх у *почетку* исправно рекао: „да прати деловање друштвених идеологија на душевни развика појединца” (стр. 15). Али се ни сам Рајх не креће у оквиру овако формулисаног задатка психоанализе: и он сам прави психоаналитичке социолошке екскурзије упркос свом сопственом исправном тврђењу да „психоанализа не може да разјасни *друштвене* појаве” (стр. 55, курзив оригиналан). И у овој *недоследности* лежи главни извор Рајхових грешака у процени односа између психоанализе и дијалектичког материјализма.

Да наведемо још једно место из Рајхове брошуре које не може да издржи марксистичку критику: „Између обе крајње тачке: *економске структуре* и *идеолошке надградње*, чију је каузалну везу материјалистичко схватање историје обухватило у општим цртама, уноси психоаналитичко схватање психологије социализованог човека, низ међустепенова, који сви заједно спадају под закон узајамног деловања. То схватање може да покаже да се „у човековој глави” економска структура друштва не претвара непосредно у идеологије, већ да потреба за храном која, у начину свога испољавања, зависи од дотичних економских односа, утиче на функције далеко пластичнијег либида, мењајући их, и да овај друштвени утицај на сексуалне потребе, сужавањем њихових циљева, уноси у друштвени процес рада увек нове производне снаге, у облику сублимираног либида. Делом непосредно, у облику радне снаге, делом посредно, у облику више развијених резултата сексуалне сублимације, као, рецимо, религије, морала уопште, сексуалног морала посебно, науке, итд. То претставља једно значајно увођење психоанализе у материјалистичко схватање историје, на једној сасвим одређеној, њој адекватној тачки: наиме тамо где почињу *психолошки* проблеми, које открива Марксова поставка, да се материјални начин живота у човековој глави претвара у идеје” (стр. 55, курзив оригиналан).

И поред накнадних објашњења овога става која је Рајх дао у Додатку немачког издања (стр. 55), ово *закорачавање* психоанализе у социологију несагласно је са марксизмом. Према горњим Рајховим речима, процес постајања идеологија вршио би се на следећи начин: економска структура друштва утиче на форме испољавања потребе за храном, ова потреба за храном утиче на сексуалне потребе, трансформишући врло пластичну сексуалну енергију у разне сублимиране облике као што су радна снага, религија, морал, наука, итд. Као што се ви-

ди, разне форме идеологије биле би, и по Рајху, само различити облици сублимираног либида. То би била суштина психоаналитичке теорије једне еминентно социјалне појаве као што је *стварање идеологија*. Упркос марксистичке фразеологије у коју Рајх облачи ову теорију, она је у супротности са основима марксизма. Тачно је да између економске структуре и идеолошке суперструктуре постоји низ међучланова. Али је заблуда да је психоанализа у стању да открије те међучланове и да су међу њима најважнији они биолошке природе; заблуда је да је психоанализа уопште позвана да „објасни у подробностима психичко дејство производних снага у друштву, т.ј. стварање идеологија”. Идеологија се уопште не ствара индивидуално-психолошким процесима. Проучавање врло компликованог процеса постојања идеологија на бази једне одређене економске структуре друштва (па и постајање класних идеологија у класном друштву), као и проучавање компликованог механизма узајамног дејства између економске структуре и идеолошке суперструктуре — може бити предмет само *марксистичке социјалне психологије*, која се додуше тек изграђује, али су њени елементи дати у многим делима Маркса, Енгелса, Плеханова и Лењина.

Приписујући психоанализи оно што у ствари спада у домен социјалне психологије, Рајх очигледно греша кад каже да „обелодањење „међустепенова” остаје у оквиру психологије индивидуалног” (стр. 56). Зато се Рајхов покушај директног *увођења психоанализе у историјски материјализам* мора одлучно одбацити. Историјски материјализам је општа метода марксистичке социологије као синтетичне науке о законима друштвеног процеса живота. Социјална психологија је један од *момената* који има своје *одређено* место у низу осталих чији *скуп* опредељује историјски процес друштвеног развитака. Индивидуална психологија, међутим, па и психоанализа, као што смо већ раније рекли, са-

мо посредно, кроз социјалну психологију, долази у везу са социологијом.¹⁾

Још више него Рајх греше извесни руски „фројдо-марксиста“ који придају психоанализи још значајнију улогу у социолошким испитивањима. Тако, на пр. Рајснер, испитује са гледишта психоанализе не само појединачног религиозног човека него и законе и порекло религије уопште,²⁾ што је у очевидној супротности са историјским материјализмом. Фројдове социолошке радове³⁾ на бази психоанализе једва вреди и поменути, јер они, као и све друге психолошке интерпретације социолошких појава, немају ничег заједничког са научном социологијом.

III

Дефинишући правилно садржину марксистичке социологије као „резултат примене марксистичке методе на област друштвеног збивања“, Рајх очевидно *прецењује* психоанализу кад каже: „Као наука, психоанализа је паралелна са марксистичком социологијом: једна обрађује психичке, а друга друштвене појаве. И само уколико се морају истраживати друштвене чињенице у психичком животу, или обратно: психичке у друштвеном животу, односе се тада једна према другој као помоћне науке“ (стр. 16). Ово свођење марксистичке социологије на ранг помоћне науке за психоанализу и вице верза, последица је претенциозног истицања психоанализе као *равноправне* науке са марксистичком

¹⁾ Зато се и *Марко Ристић* вара кад, говорећи о компликованости механизма друштвене условљености, каже да „то данас историски материјализам не може да испита без помоћи психоаналитичке методе, ни до краја да продуби без сведочанства поезије о субјективном.“ (Данас бр. 2, у чланку *Материјалистичко и псеудо-материјалистичко схватање уметности*, у коме је изнео врло прегледно и јасно, *надреалистичко* схватање које *није* идентично са *марксистичким* схватањем уметности).

²⁾ И. Сапир, *op cit.*

³⁾ Маса и анализа човековог Ја, Тотем и Табу, Будућност једне илудије, Нелагодност у култури итд

стичком социологијом, као науке истог ранга и значаја. И да би *то* још боље подвукао, Рајх наивно продужује: „Ни марксизам не може разјаснити неке неуротичне појаве, неке сметње у радној способности или сексуална деловања“ (стр. 16). Наравно! Марксизам не може „разјаснити“ на пр. ни тифоидне појаве из простог разлога што та питања уопште и не спадају у домен његовог испитивања. Али марксиста и не претендују на решавање проблема који су ван домена марксизма, док психоаналитичари сасвим нескромно постављају психоанализу и такве задатке који су потпуно ван домања њене снаге.

Ако потражимо *теоријски корен* Рајхових грешака у вези са прецењивањем психоанализе и неисправним формулисањем односа између психоанализе и марксизма, наћи ћемо га у извесним *основним* неправилностима у Рајховом схватању не само суштине марксизма него и саме психоанализе.

Рајх истиче потребу „у марксистичкој литератури још увек нејасно израженог разликовања марксизма уколико је социологија, дакле наука, и марксизма уколико је филозофска метода и поглед на свет“ (стр. 15). Међутим, баш у овом неискреном „разликовању“ и лежи, као што ћемо видети, извор поменутих Рајхових грешака. Рајх додуше и сам осећа потребу да ублажи утисак овог „разликовања“, па у „фусноти“ каже: „Метода и наука не могу се наравно практично раздвојити, оне се међусобно прожимају, преплићу. Разликовање служи само рашчишћавању појмова“. Међутим, и ова примедба која треба да објасни смисао горњег „разликовања“, сасвим је неправилна. *Сваки* покушај одвајања методе од науке је антимарксистички. *Метода је душа науке*. У методи се, како каже Хегел, „резимира“ филозофија. То је гледиште марксизма. Према томе, однос између методе и науке није однос „међусобног прожимања, преплетања“, како мисли Рајх. Одвајање методе од науке односно филозофије јесте једна антимарксистичка, антидијалек-

тичка, насилна апстракција која је у стању само да помути а не да „рашчисти појмове”, као што то Рајхов случај најбоље показује.

Рајх разликује марксизам као „социологију, дакле науку” од марксизма као „филозофске методе и погледа на свет”. Савршено неисправно! Пре свега зато, што се марксизам као наука не може свести само на социологију: он је то и као економија и као политика. Сем тога, Рајх супротставља науку филозофији кад од марксизма као науке разликује марксизам као „филозофску методу и поглед на свет”. У ствари, не постоји никаква марксистичка „филозофска метода” која није *сва* садржана у марксизму као науци. Марксизам је филозофска наука и научна филозофија у исти мах: он је дијалектичка синтеза науке и филозофије: у њему је филозофија као засебна, *самостална* дисциплина „укинута”, т.ј. истовремено „савладана и сачувана”; савладана по форми али сачувана по стварној садржини.

Зашто је Рајху требало да рашчереци марксизам на „науку” и „филозофску методу”? *Зато* што му је била потребна једна ауторитативна аналогија за његово разликовање психоанализе као науке која је „паралелна са марксистичком социологијом” и психоанализе као *методе* за коју треба тек утврдити да ли је у сагласности или не са дијалектичким материјализмом, т.ј. марксизмом као „филозофском методом”. Док је психоанализа као наука, по Рајху, „паралелна са марксистичком социологијом” па самим тим и ван сваке дискусије, дотле „с обзиром на методу, може психоанализа или да се противставља марксизму или да му одговара. У првом случају, наиме, ако њени резултати нису дијалектичко материјалистички, мора је марксиста одбацити, у другом случају он зна да има пред собом једну науку која није у супротности са социјализмом” (стр. 16). Опет једна конфузија која неизбежно проистиче из оног фамозног „разликовања”. Ако психоанализа, по дефиницији њеног

творца коју смо са Рајхом већ цитирали, заиста „није ништа друго до психолошка метода која покушава да природно-научним сретствима опише и разјасни психички живот као засебну област природе” — онда не може бити ни речи о томе да тако дефинисана психоанализа буде у опреци са марксизмом, односно дијалектичким материјализмом. Психоанализа је једна научна дисциплина која има свој јасно обележен домен испитивања; па како је материјалистичка дијалектика, поред осталог, и општа *методологија* свих наука, ни психоанализа, у колико је заиста наука, не може бити у супротности са дијалектичким материјализмом.

Рајхова дилема по којој се психоанализа као метода може „или да противставља марксизму или да му одговара” — потпуно је депласирана и лишена сваког марксистичког смисла. Јер, у првом случају, т.ј. ако њени резултати не би били дијалектичко-материјалистички, онда је марксист мора одбацити, али би, према Рајховом „разликовању”, психоанализа *као наука* и даље остала „паралелна са марксистичком социологијом”! Да Рајх, сасвим у духу свога „разликовања”, допушта и мора допустити такву могућност, види се јасно и из завршних речи горњег цитата које се односе на други део дилеме: „у другом случају (т.ј. ако су њени резултати дијалектичко-материјалистички), марксист зна да има пред собом једну науку која није у супротности са социјализмом”, док би, међутим, у првом случају имао пред собом *науку* која је у супротности са социјализмом!

Антимарксистичка полазна тачка — одвајање науке од методе — морала је довести не само до антимарксистичких него управо до апсурдних закључака као што се из горњег излагања види. Ваља, међутим, нагласити, да већина примера које Рајх наводи из области психоанализе несумњиво утврђују њен *научни*, т.ј. *дијалектичко-материјалистички* карактер.

Зашто је онда Рајху требало да разликује психоанализу као науку од психоанализе као методе, да прави једну разлику која се противи самом бићу марксизма? Зато што се Рајх, упркос супротним вербалним уверавањима, не може да помири с тим, да је психоанализа само једна дисциплина која *сиада у категорију природних наука*, него жели да јој у систему научног сазнања уопште *да ранџ најоредо са марксизмом*. По себи се разуме да је ова жеља неостварљива: и управо у напорима које чини да оствари једну неостварљиву жељу и лежи суштина Рајховог отступања од исправне марксистичке линије у просуђивању питања о којима је реч. Ови Рајхови напори дошли су до изражаја и у завршном делу његове брошуре у коме говори о социолошком положају психоанализе.

Узимајући психоанализу за предмет социолошког разматрања, Рајх, пре свега, поставља ово карактеристично питање: „Којим социолошким чињеницама има психоанализа да захвали за свој постанак? Какав је њен социолошки смисао?” — па одговара: „Као и сваки други друштвени феномен и психоанализа је везана за одређени ступањ друштвеног развоја. Она је као и марксизам производ капиталистичког доба, само што нема тако непосредне везе са економском друштвеном подлогом као марксизам; ипак се могу јасно показати њене посредне везе: она је реакција на идеолошку надградњу, на културне и моралне односе у којима живи социализовани човек”. (стр. 59). Као што се види, и питање и одговор јасно показују да Рајх не сматра психоанализу само као природну науку. Јер, и ако су и природне науке условљене економским развитком друштва, никаквог смисла нема постављати директно питање, као на пр.: којим социолошким чињеницама има да захвали за свој постанак — теорија релативитета или теорија условних рефлекса, итд. А да је психоанализа постала као „реакција на идеолошку надградњу, на културне и моралне односе у којима

живи социализовани човек”, онда би она била социална наука. Међутим, психоанализа је, као што је познато, постала у лекарској ординацији, као део медицине, као теорија и терапија психоневротичних оболења.

Рајх не пропушта ниједну прилику а да психоанализу не издигне на висину марксизма. То се види и из последњег цитата. То показују и ове речи: „Као што је марксизам — социолошки — био израз свесног уочавања закона економског господарства, и увиђања искоришћавања већине од стране мањине, тако је психоанализа израз свесног уочавања друштвеног сексуалног потискивања. То је главни друштвени смисао Фројдове психоанализе”.¹⁾ (стр. 62).

Сасвим у духу прецењивања психоанализе, Рајх наглашава, на крају своје брошуре, да психоанализа, иако „не може из себе да развије један поглед на свет”, она „доноси собом преокретање вредности, она у својој практичној примени разара религију код појединаца, разара грађанске сексуалне идеологије и ослобађа сексуалитет. Али то су управо идеолошки задаци марксизма. Овај обара старе вредности економском револуцијом и материјалистичким погледом на свет; психоанализа чини то исто психолошки или би бар могла то да чини” (стр. 67). У ствари, психоанализа разара религију код појединаца само утолико уколико је део природне науке која је по своме бићу атеистичка; она није у стању да „разара грађанске сексуалне идеологије”, него само изобличава њихову хипокризију; још мање је она у стању да „ослобађа сексуалитет” који је спутан тешким оковима

¹⁾ Узгред буди речено, Рајх грешни кад у продужењу тврди: „да се деловање сексуалног потискивања помало и на пролетаријат“ уколико је владајућа класа „почела све више да намеће своју идеологију пролетаријату, да га „буржоазира“ (стр. 63). Несумњиво је да је и у погледу сексуалног потискивања, кад је реч о пролетаријату, утицај буржоаске идеологије секундаран, а економски положај примаран.

читаве структуре данашњег друштва. Сва ова претеривања леже очевидно на линији Рајхове жеље да психоанализи да̄ такав значај који она нема и не може га, по своме бићу, ни имати.

IV

У свом већ поменутом чланку И. Сапир је такође указао на извесне Рајхове недоследности у схватању граница и значаја психоанализе. Али је Сапир отуда извео, по нашем мишљењу, неправилне закључке. Сапир мисли да су све Рајхове грешке *условљене* самим *бићем* психоанализе, па их зато и не сматра личним Рајховим грешкама него их приписује самој психоанализи, указујући при том нарочито на *прецењивање биолошког момента* које је дошло до изражаја и у Фројдовој теорији о структури личности: Оно (Es), Ја (Ich), и Над-Ја (Über-Ich). Не упуштајући се за сад у дискусију психоаналитичке теорије о структури личности, чије је неке недостатке Сапир врло добро уочио, ми налазимо да је горњи Сапиоров став неправилан.

Сапир констатује да су „покушаји експанзије” психоанализе *карактеристични* за све Фројдове присталице, па и за оне који се ограђују против таквих покушаја, као што је то случај са Рајхом. *Отуда он закључује* да су ти покушаји условљени самом унутарњом природом психоанализе. Јер, „ако психоанализа — вели Сапир — заиста нема претензија да буде ништа више него *индивидуална* психолошка теорија, не би се уопште могла објаснити страст која је за дискусију о психоанализи тако карактеристична; чудна би била и околност да ове страсне дискусије далеко прелазе оквире психологије, па су захватиле и заступнике разних социолошких наука”. Ова Сапиорова аргументација није ни мало убедљива. „Страст” са којом се води дискусија о психоанализи и врше покушаји да се она, и филозофски и социолошки, искористи про-

тив марксизма, није никакав специфични аргумент против психоанализе: са можда још већом страшћу, водила се па се и данас води, на пр., дискусија о Теорији релативитета са циљем да се она искористи за борбу против дијалектичког материјализма. Али као што сви ови покушаји нису могли одузети Теорији релативитета *каркатер* једне чисто *физикалне* теорије, тако ни слични покушаји у вези са психоанализом не могу ниуколико изменити чињеницу да је психоанализа једна *природно-научна* дисциплина, са јасно обележеним доменом свога испитивања. Was darüber ist, ist vom Übel.

Друга грешка Сапиорова, по нашем мишљењу, лежи у томе што он психоанализу сматра „као јединствен, хармонични систем, чија свака теза у односу према осталим тезама има сасвим одређену специфичну тежину”. Он зато, на пр., *тврди* да је и т.зв. социолошки део психоанализе *органски* везан са њеним индивидуално-психолошким делом. Полазећи са овог погрешног становишта, Сапир *одбацује психоанализу као систем*, али *признаје научни значај извесних њених резултата*. Да би решио ову антиномију Сапир мисли да би било целисходно *цео систем* назвати *фројдизам* за разлику од *психоанализе*, која је, као наука о индивидуалном душевном животу, *саставни део* обимнијег система *фројдизма*. Међутим, ако је „социолошки део Фројдове теорије органски везан са њеним индивидуално-психолошким делом”, као што Сапир мисли, онда је ово разликовање недоследно и нелогично. Доследнији од Сапира у том погледу био је наш преводилац Рајхове брошуре који у Уводној напомени каже: „Кад се код нас говори о психоанализи, говори се у ствари о *фројдизму*, т.ј. не раздваја се психоанализа као наука од разноврсних социолошких, етичких и естетичких закључака који се са више или мање права извлаче из ње као науке... Баш због тога се мора правити разлика између *психоанализе* и *фројдизма*” (стр. 6). Наш преводилац затим, долази до закључ-

ка да се „психоанализа мора прихватити, а фројдизам одбацити”. (стр. 7).

Ми смо, са своје стране, још у почетку истакли да у области природних наука уопште ваља правити разлику између *научних резултата* и *филозофске или социолошке интерпретације* тих резултата. И кад се ствар посматра са тог становишта, отпада уопште потреба разликовања фројдизма од психоанализе. Наравно, ако би се под *фројдизмом*, на пр., разумело *све* оно што је Фројд написао, онда би се фројдизам морао одбацити, као што би се, из истих разлога, морао одбацити и *дарвинизам* ако би се под *дарвинизмом* разумело *све* оно што је Дарвин написао (па и његови неисправни филозофски и социолошки погледи). Али, као што се под *дарвинизмом* у ствари разумеју само *основни принципи* Дарвинове теорије, тако и под *фројдизмом* ваља разумети само *основне принципе* Фројдове теорије, психоанализе. Јер као што ни најбесмисленије филозофске, социолошке или етичке конвенције које се извлаче из дарвинизма нису могле умањити значај дарвинизма као једне епохалне природно-научне теорије, тако ни сличне малверзације са психоанализом — па макар их вршио и сам њен творац — ниуколико не тангирају фројдизам, односно психоанализу као природно-научну теорију која, без сумње, спада у највеће тековине савремене науке.¹⁾

Треба, међутим, нагласити да се психоанализа као млада научна грана налази још увек у процесу изграђивања, па је зато још рано и неоправдано говорити о неком *систему* њених дефинитивних резултата, као што то чини Сапир. У *почетној* фази

¹⁾ З. Браун сматра да психоанализа није чисто егзактна наука“ (Алманах савремених проблема, Загреб, 1932). Пре свега, дијалектички материјализам не зна за поделу на „егзактне“ и „не-егзактне“ науке. Све науке су мање или више егзактне копије објективне реалности на коју се односе — то је гледиште дијалектичког материјализма. Према томе, погрешно је говорити и о „чисто егзактним наукама“, јер такве не постоје. Постоји, међутим, по предмету испитивања, подела на *природне* и *друштвене* науке.

развитка једне науке неизбежна су *лутања, застрањивања, претеривања, Отуда* и много примеса романтике и мистицизма, нарочито у њеној надреалистичкој интерпретацији.¹⁾

Рђаву услугу чине психоанализи и они који хоће да је просто сведу на сексуалну анализу, јер се психоанализа, која је у прво време заиста сва била преокупирана открићем значајне улоге коју игра либидо у психолошком животу, не може и не сме идентификовати са сексуалном анализом. Али се мора признати да је психоанализа дала до данас *најотпуну теорију сексуалитета*, и то је једна од њених *највећих* заслуга.

Психоанализа је *открила* егзистенцију *несвесног* психичког живота, једну нову област појава, нов извор покретних снага нашег психичког живота, несвесне импулсе. То откриће је утолико значајније што, по Фројду, наш свестан живот обухвата само један мали део нашег целокупног стварног психичког живота. Пут ка проучавању ове *нове* области психичког живота пробијен је, и у томе лежи, за сад, *главни* значај психоанализе. Феномене, као што су *јотискивање, сублимирање, о-машке, структура психичке личности, инфантилни сексуалитет*, итд. — психоанализа проучава научним методама и покушава да их научно образложи и објасни, не уводећи при том никакве метафизичке факторе попут Дришових „ентелехија“ и „психоида“. Разуме се, да треба још врло много радити да би се изградила до краја *теорија наџона*, испитала *садржина* сфере несвеснога, прецизирале *биолошке компоненте* човекове личности, итд.

Психоанализа није „протест против превласти рационалистичке мисли“²⁾, није никаква апологија ирационалног: психоанализа је наука само утолико

¹⁾ „Подсвест је најдубљи и најдрагоценији, у ствари једини извор људских изражавања у *неограниченом* смислу те речи.“ (Анти-Зид, В. Бор & М. Ристић, стр. 51). Ова апотеоза подсвести је, очигледно, претерано неоправдана.

²⁾ Анти-Зид.

уколико је рационална. Прави циљ психоанализе као науке не може бити ништа друго него рационална обрада ирационалног, рационализација ирационалног, или другим речима: схватање, њојимање, довођење до свести феномена из простране области несвесног психичког живота. Ваља нагласити да уопште нема другог сазнања ван научног. Бергсон, на пр. разликује научни од филозофског начина посматрања, и мисли да сем научног сазнања постоји и једна друга битно различита врста сазнања, филозофско сазнање као њродужење научног сазнања. Али је ово Бергсоново мишљење лишено сваког основа: то је заблуда која је уједно и „првородни грех“ читаве Бергсонове метафизичко-мистичке филозофије.

*

* *

Рајхова брошура, и поред свих недостатака од којих смо ми поменули само најважније, претставља један драгоцен прилог дискусији о односу између психоанализе и марксизма, и ми је зато топло препоручујемо.¹⁾

¹⁾ Из информативног чланка *Коче Поповића (Психоанализа и марксизам, Данас, бр. 2)* видимо да и у француској литератури која нам није била при руци, још није схваћен прави однос између психоанализе и дијалектичког материјализма.

Неколико напомена о преводу *Капитала*

I

Истицати значај Марксовог *Капитала* — мислимо на *цео* *Капитал* — данас кад се то епохално дело, више но икад раније, афирмирало као адекватни теоријски израз капиталистичког начина производње, сматрамо излишним све дотле док се не би у јавности појавило какво друго мишљење. Зато ћемо се ми сад ограничити само на неколико напомена које се тичу самог *превода*.

Пре свега, избор издања са кога је вршен превод није био најсрећнији. Боље би било да је превод вршен са IV издања које је приредио Енгелс (1890) него са Кауцковог издања. Јер је и Енгелс узео у обзир и француско и енглеско издање као и све Марксове сугестије, тако да за Кауцкога ту није било никаквога посла. Али је Кауцки дао себи посла: у циљу „популарисања“ он је не само поред извесних Марксових оригиналних израза стављао у заграду (узгред буди речено не увек успела) тумачења, него је и читаве реченице, читаве ставове у појединим главама разрађивао на свој начин.¹⁾ Не треба ни да наглашавамо да Марксове мисли, изражене у концентрисаној форми, само губе од своје једрине и свежине у Кауцковој водњикавости. Треба бити начисто с једном ствари: ни приликом популарних издања ни приликом превода оригинални текст се, ни под каквим изгово-

¹⁾ Кауцки између осталог врло много употребљава курзив и ако Маркс то нигде не чини. Да је Кауцки и при том *истицању* извесних речи и реченица (и у *неистицању* неких других) долазио у сукоб са духом и смислом оригиналног текста, и о томе би се могли навести конкретни примери.

рима, не сме мењати. Ако има текстова које би ваљало *популарисати*, онда се за то дају коментари *уз оригиналан текст*, а не врше се прерађивања у којима се оригинални текст губи.¹⁾

Као предмет офанзиве са разних страна нарочито су служила она места у Капиталу у којима је Маркс, како сам каже, „кокетирао“ Хегеловим начином изражавања. Једни, ревизионисти марксизма са Бернштајном на челу, отворено устају против *дијалектике*, сматрајући је као Марксов *минус* па зато и против дијалектичког начина изражавања. Ревизионисти су управо били поставили себи за циљ да Маркса ослободе „баласта диалектике“. Међутим, *ослободити марксизам диалектике значи одузети му душу*, јер је *дијалектика душа марксизма*. Други, међу њима је и Кауцки, водили су борбу против дијалектике *индиректно*, под маском „популарисања“ марксизма, јер је то „популарисање“ било, у основи, уперено не против *слова* него против *духа* дијалектике.²⁾

Марксов Капитал није лако читати, особито теоријски део. Његов први одељак је несумњиво нешто најсуптилније и најапстрактније што је уопште написано у области Политичке Економије. Али тешкоће не долазе услед хегеловског начина изражавања као што неки погрешно мисле: оне су *условљене* самом *природом* предмета. Диалектичка терминологија није узрок него последица тих тешкоћа, јер је дијалектички начин изражавања само адекватни мислени рефлекс објективно реалних дијалектичких процеса који су предмет проучавања. Као и за све остале науке, тако је и за разумевање Капитала потребна извесна доза „моћи апстрак-

¹⁾ Такво издање требало је већ да изађе међу публикацијама Маркс-Енгелсовог института.

²⁾ Кауцки је у своје време додуше полемисао против Бернштајна, али ни у то доба, када је био на врхунцу своје снаге, дијалектика није била његова јака страна. То се осетило још у току саме те полемике, да се убрзо после тога испољи у рапидној декаденцији која је Кауцког кроз „центризам“ за време рата одведа у табор контрареволуције у коме је он данас један од првосвештеника.

ције“ о којој и Маркс говори у предговору у првом немачком издању; другим речима: потребна је извесна научна и филозофска култура. И зато разумевање Марксове теорије вредности, на пр., баш као и, рецимо, Ајнштајнове теорије релативитета наилази на извесне природне границе у „моћи апстракције“ којом читаоци располажу.¹⁾

Наши преводиоци су упали у грешку већине „популаризатора“ Капитала. Они су, као што ћемо показати на низу примера, систематски избегавали употребу оних Хегелових израза којима је Маркс с поносом „кокетирао“ у Капиталу. А то је штета, јер је ово „кокетирање“ од врло *великој* значаја за *материјалистичко* схватање дијалектике: то је *морао* свако осетити ко је студирао Хегела и спотичас се о многе и многе апсолутно апстрактне формуле овог генијалног дијалектичара. Марксов Капитал је у ствари једна заиста магистрална примена дијалектичке методе у Политичкој економији. И огромни значај Капитала није само у томе што је он *обилат извор за проучавање капиталистичке економије нешто и неискрјичи мајдан за проучавање материјалистичке дијалектике*. На све Марксове „популаризаторе“ могу се применити ове значајне речи највећег марксиста савремене епохе: „Марксов Капитал, а нарочито његове прве главе, не може се сасвим разумети ако се није проучила и схватила *цела* Хегелова Логика. Према томе, кроз пола столећа ниједан марксист није разумео Маркса“. (Уљанов, Зборник IX, 1929, курзив оригиналан).

¹⁾ Иако додуше ова моћ није свима подједнако дата, она се може систематским васпитањем код сваког развити до извесног степена. Наука се не може спустити на ниво непросвећених маса, али се масе могу уздићи до научних висина. Али, као и све остале тековине, масе могу и науку освојити само у процесу неуморног рада и непрекидне борбе за коначно ослобођење. И *то* би била *главна* линија која се не сме губити из вида кад је реч о *стварном* *популарисању* науке.

II

Да пређемо конкретно на превод. Пре свега нешто о *стручној* терминологији. Преводиоци су несумњиво били у заблуди кад су „били свесни да терминологију морамо готово из темеља изградити”. Има неколико деценија како у нас живи и развија се марксистичка литература па и изградња марксистичке стручне терминологије.

У партијској школи предратне српске социјал-демократске странке, у семинару за Политичку Економију коме су били на челу другови Димитрије Туцовић и Душан Поповић, одлични познаваоци Марксизма и изврсни зналци језика, годинама је, систематски, изграђивана марксистичка терминологија. Ратови су додуше онемогућили да се тај посао изведе до краја, али је он највећим делом урађен. Преводиоци веле да су се „трудили да терминологија буде научна, али да буде и народна, т. ј. што разумљивија, што мање вештачка”. Познато је да је у свима наукама стручна терминологија интернационална. Лингвистички пуританизам нигде није толико депласиран као у науци која је, по свом бићу, интернационална. А шта тек да кажемо за марксизам који је интернационална наука *excellence*? У тежњи да се створи терминологија која би била и научна и народна (и то оскудним сретствима једног тако сиромашног језика као што су српски или хрватски), долази се неизбежно до терминологије која није ни научна ни народна.

Преводиоци су избацили реч *есџај*, која је, по њима, „у српској марксистичкој литератури без потребе одржавана”, и усвојили су, без икаквог даљег образложења, реч *роба*. Ми налазимо да је то грешка. Пре свега ни једна ни друга реч није народна: обе су туђег порекла. Али је еспап, као што је лако увидети, много згоднији, практичнији и употребљивији израз него *роба*. Реч *роба* се у нас употребљава, уколико је уопште у употреби, у смислу *збирне* именице која нема множине. Каже се: има робе, много робе, али не: има роба, многе

робе. Сем тога у многим својим падежима реч *роба* је *хомоним* речи *роб*, што би већ само по себи било довољно да је дисквалификује за централну улогу у речнику Политичке Економије. Најзад, врло рђаво *звуче* изрази: *робна производња*, *робни свет*, *робно тело*, *робна вредност*, *робна природа* или, рецимо, *робина душа*, (*WarenSeele*). Једном речи: *есџај* је згоднији, практичнији и употребљивији израз него *роба*. *Schatzbildung* преводиоци, сасвим погрешно, преводе са *зјртање блаја*. Требало је превести *стварање блаја* или *стварање готовине*, *резерве*, *оставе* (*остава* је оно што се оставља на страну, врло лепа народна реч, коју је требало утолико пре употребити што је у хрватском *блајо* *homonym*).

Konstantes Kapital преводе са *постојани* капитал, *variables Kapital* са *променљиви*, *fixes Kapital* са *стални*, а *circulirendes Kapital* са *ојтицајни*. Апсолутно неприхватљива терминологија! Пре свега, *постојан* и *сталан* су у нашем језику синоними, а синонимима се не смеју означавати *две различите категорије капитала*. То је, уосталом, један од основних принципа приликом утврђивања научне терминологије уопште, јер се иначе ствара збрка појмова која отежава правилно разумевање. Као интернационалне техничке термине треба условно задржати *константни*, *варијабилни*, *фиксни* и *циркулирајући* капитал. Њима међутим *најбоље* одговарају наши термини *стални*, *променљиви*, *основни* и *обртни* које треба употребљавати уз оне прве. Преводиоци веле да израз *обртни* капитал не могу усвојити јер су од некуд нашли да је то превод израза *Betriebskapital*! Уосталом, кад је реч о терминологији уопште, зар преводиоци нису запазили ону драгоцену Маркову примедбу: „употреба истих техничких термина у различитом смислу незгодна је, али се ни у једној науци не може сасвим избећи”. (стр. 212).¹⁾

¹⁾ Како се у нас у ствари мало познаје марксистичка литература навешћемо узгред један интересантан пример. У једном *марк-*

Врло несрећно преводиоци су за *zusätzlich* узели немогућу реч *додајни*: додајни рад, додајни капитал, па и додајни радници! И ако ни израз допунски не одговара потпуно, ипак се у оскудици бољег мора претпоставити потпуно неупотребљивој кованици „додајни”. Уосталом, и сами преводиоци, на пр. *zusätzliches Gesetz* не преводe са додајни него, исправно, са *допунски* закон. Употреба „најамнине” место „најамнице” не претставља никакву нарочиту добит, да би требало већ одомаћени термин напустити.

Кад се већ *vorschiessen* преводи са *предумити* зашто се *anlegen* преводи са *иласирати* уместо одомаћеног и народног израза *улајати*, *уложити*? Инсистирати на томе да се не употребљава поред *производње* и *продукција* нема смисла кад се већ мора употребљавати реч *репродукција*.¹⁾ Још мање има смисла бунити се против интернационалних израза *продукт*, *продуктиван*, *продуктивне снаге*, *циркулација*, који су толико одомаћени и тако познати да их никад не могу потиснути речи *производ*, *производан*, *производне снаге*, *промет*.

Handelskapital преводe исправно, трговачки капитал али и трговински капитал. Зашто ово двојство? Исто тако кажу трговинска добит уместо трговачка добит. За *Kapitalform* много је боље рећи облик капитала него капиталски облик. *Wertform* преводe и облик вредности и вредносни облик, ма да овај други као посве незгодан треба одбацити. То исто важи и за *Preisform*: треба задржати облик цене а одбацити ценовни облик. Фундаментални појам Марксове теорије капитала *Kapitalverhältnis* преводe, сасвим погрешно, са *капита-*

систичком листу пребацује се писцу неког чланка о светској кризи што у место „марксистичког термина” опадање куповне моћи употребљава „буржоаски” израз опадање *потрошачке снаге*. Међутим, сваки ко је макар прелиставао, да не кажемо читао, Маркса и Енгелса, зна да они увек употребљавају само изразе *Konsumtionskraft* и *Konsumtionsfähigkeit*, дакле: *потрошачка снага*.

¹⁾ Руси имају и *производство* и *воспроизводство*.

листички однос уместо однос капитала. *Kapitalwert* преводe са *капитал-вредност* уместо просто *вредност капитала*. *Produktenwert* преводe незгодно са *производова вредност* уместо *вредност производа*. *Dienst* преводe тројако: *учинба*, *служба* и *услуга*, уместо да су се задржали само на овом последњем изразу. *Syklus* преводe без икакве потребе са *кружење*, и ако нису могли на много места избећи а да не употребе и *циклус*. *Wechselskurs* треба преводити са *менични курс* а не *мењачки курс*.¹⁾ За *Zeitlohn* је боље рећи најамнина по времену него од времена. Исто то важи и за *Stücklohn*. *Naturalform* преводe са *природни облик* уместо са *натурални облик*, за разлику од *Naturform* или *natürliche Form* које Маркс употребљава у другом смислу. То је требало у толико пре учинити кад су преводиоци већ употребили израз *натуралне услуге* (*Naturaldienste*) и *натурална давања* (*Naturalieferungen*).

Aequivalentform преводe и облик еквивалента и еквивалентски облик. Боље је остати само при првом изразу. *Münze* треба превести са *ковани новац* (*монета* је шири појам). *Kapitalstoff* преводe погрешно *материјал за капитал* уместо *материјални капитал* (*материјал који је капитал*). *Gesellschaftlich notwendige Arbeitszeit* преводe исправно *друштвено потребно радно време*, али по негде испадне и немогуће: *радно време потребно друштву!* *Gesellschaftlich gültig* уместо *друштвено важећи* преводe *који важи у читавом друштву* или *који влада у друштву*. *Produktionsverhältnisse* треба преводити *односи производње* а не *односи у производњи*. *Massenkraft* треба преводити већ одомаћеним изразом *масовна снага* а не *снага масе*. *Vergesellschaftung der Arbeit* није *удруживање рада* него *социјализовање* (*социјализација*) *рада*, а у употреби је и

¹⁾ Реч је у ствари о *курсу размене* домаћег новца за иностранство, али како су се, нарочито у ранијим временима, сва плаћања у иностранству вршила *меницама*, отуда је постао *технички термин менични курс*.

израз *пoдpyштвљaвaњe рaдa*. *Existenzweise des Wertes* превoдe сa oбличјe вpeднoсти, уместo нaчин eџистeнцијe вpeднoсти. *Verwertung* превoдe дoбpo сa oплoђивaњe (јeр нeмa бoљeг изрaзa), aли и сa oплoдњa! *Produktionszeit* превoдe сa пeриoд пpoизвoдњe уместo вpeмe пpoизвoдњe (у другoј свeсци бићe *Cirkulationszeit* = вpeмe циркулaцијe). *Wertcharakter* бoљe je рeћи кaрaктeр вpeднoсти нeгo вpeднoсни кaрaктeр. *Ökonomisch* бeз икaквe пoтpeбe превoдe сa пpивpeдни или у пpивpeднoм пoплeду уместo дa су oстaли свyдa пpи инaчe вeћ yпoтpeбљeнoм изрaзy eкoнoмски. *Ökonomie der Arbeit* превoдe штeдњa рaдa уместo дa зaдржe eкoнoмијa рaдa. *Überproduktion* превoдe сa пpeтeрaнa пpoизвoдњa, уместo дa yпoтpeбe нeизбeжни и вeћ oдoмaћeни тeхнички тeрмин *хипeр-пpoдyкцијa*. *Cirkulierendes Geld* пpoмeтaни нoвaц уместo нoвaц у пpoмeтy, и т. д. Toликo o стpyчнoј тeрминологији.

III

Хтeли бисмo сaд дa yкaжeмo нa извeсaн бpoј изрaзa кoји су тaкo кaрaктeристични зa дијaлeктичкy тeрминологију (и Хeгeлoвy и Мaрксoвy), a кoјe су нaши пpeвoдиoци у циљу пoпyларисaњa oписивали и „пoкpштaвaли” нa Кaуцкoв нaчин. *Erscheinen* превoдe пoгрeшнo сa *испoљaвaти сe, oчитoвaти сe* уместo *јaвљaти сe, пoјaвљивaти сe*. *Erscheinungsform* превoдe oблик *испoљaвaњa* (или oписнo, oблик у кoмe сe испoљaвa) a нa нeкoликo мeстa и *пoјaвни oблик* уместo oблик *пoјaвe* (фoрмa пoјaвe). *Substanz* превoдe нa вишe мeстa сaсвим пoгрeшнo *cyштинa* или *бићe*, уместo дa зaдржe *cyштaнцa*, кaд вeћ инaчe нису мoгли дa je зaобиђy. *Substrat* превoдe сa *пoдлoђa, нoсилaц, oстaтaк и тaлoђ* уместo дa су зaдржaли *cyштpaт*. *Subsumtion* превoдe сa *пoтчињeнoст* и *пoдрeђeнoст* уместo дa зaдржe *cyљyмицјa*.

Quantität превoдe рђaвo сa *кoликoђa* и *кoличинa* иaкo сy гдeгдe yпoтpeбили и *квaнтитeт*. Рaзyмe

сe дa *quantitativ* нису мoгли дpyкчијe пpeвeсти нeгo *квaнтитaтивaн*. *Quantum* (пoјмoвнo рaзличит изрaз oд *Quantität*) превoдe сa *кoличинa*, уместo дa зaдржe *квaнтyм*. Зa *Qualität* yпoтpeбљaвaју и *кaквoђa* и *квaлитeт*. *Polarisation* превoдe *пoдвaјaњe* уместo дa зaдржe *пoлaризaцијa*. *Daseinsweise* превoдe кaткaд сa oблик уместo *нaчин бићa, нaчин eџистeнцијe*. *Kompensation* превoдe *изрaвнaвaњe* уместo дa зaдржe *кoмпeнзaцијa*. *Extrem* превoдe сa *кpaјнoст* aли *пoнeђe* и *eкcтpeм*. *Bewegungsform* превoдe oписнo oблик у кoмe сe *кpeћe*, уместo oблик *кpeтaњa*. *Sein* превoдe сa *пoстoјaњe, стaлнoст* уместo *бићe*. *Formunterschied* превoдe сa *фoрмaлнa рaзликa* уместo *рaзликa фoрмe* (рaзликa у фoрми). *Bestimmung* тpeбa пpeвoдити сa *oдрeдбa* a нe сa *oдрeђивaњe* и *oдрeђeњe*. *Personifikation* превoдe и сa *yтeлoвљeњe*, уместo дa oстaнe *пeрсoнификaцијa*. *Incarnation* превoдe тaкoђe сa *yтeлoвљeњe*. *Wertsein* превoдe вpлo нeзгoднo сa *вpeђeњe* уместo дa, бeз штeтe, oстaнy пpи изрaзy *вpeднoст*. *Zusammenhang* превoдe *јeдинствo* уместo *вeзa, пoвeзaнoст*. *Attribut* превoдe сa *oсoбeнoст* уместo дa зaдржe *aтpибyт*. *Gestalt* превoдe *лик, oблик, вид* и *oбличјe*. Нaјтaчнији je oвaј пoслeдњи изрaз кoји пpeвoдиoци нaјpeђe yпoтpeбљaвaјy. *Wirkung* сa *yчинaк, дeлoвaњe* и *дeјствo*, уместo дa сy сe зaдржaли сaмo нa oвoм пoслeдњeм изрaзy.

Јeдaн oд нaјчeшћих и нaјзнaчaјнијих Мaрксoвих и Хeгeлoвих изрaзa *vermitteln, Vermittlungen* пpeвoдиoци стaлнo пpeвoдe *oмoђyђити, пoстићи, дoћи пyтeм, oствaрити, извршити, слyжити* уместo *пoсредoвaти, пoсредoвaњe*. Истo тaкo *bedingen* превoдe *имaти зa yслoв, пoстaвљaти кaо yслoв, зaxтeвaти, изискивaти, зaвисити, дoвoдити дo*, уместo сaсвим пpoстo *yслoвљaвaти*. *Voraussetzen* превoдe *имaти зa пpeтпoстaвкy, чинити пpeтпoстaвкy* уместo пpeтпoстaвљaти. *Sich reflektieren* превoдe сa *oдpaжaвaти сe, Reflex* сa *oдpaз* уместo: *peфлeктoвaти сe* и *peфлeкс*. *Sich auflösen* превoдe сa *свoдити сe* уместo *рaствaрaти сe*. *Auslöschen, erlöschen* пpe-

воде са *изубити се, свршити се*, уместо *ујасити, ујасити се*.

Aufheben са уништити уместо укинути. *Sich durchsetzen* преводе са *сироводити се* уместо *пробијати се*. *Gleichgelten* преводе имају исту вредност уместо *исто, подједнако важити*. *Geltend machen* преводе *бити узрок* уместо *чинити да нешто важи као*, или *чинити да се нешто манифестује*.

Doppelt преводе са *двосирук* и *двојни*, уместо само са *двосирук*. *Zweischlächting* преводе *двородан* уместо *двојак* или *двојни*. *Doppelseitig* преводе и *двострук* и *двојак* уместо *двостран*. *Vergeinzelt* преводе *каткад појединачни* уместо *осамљени, издвојени, изоловани*. *Naturwüchsig* преводе на разне начине: *самоникао, првобитан, примитиван, природан*. Најбоље је остати при овом последњем. *Masslos* преводе са *неумерен* уместо *безмеран*. *Sinnlich übersinnlich* преводе *чулан* и *надчулан* уместо *чулно надчулан*. *Von selbst* (*geht von selbst über*) уместо *од себе* (прелази) преводе и *сам* (прелази). *An sich, an und für sich* уместо *по себи* преводе *сам собом*. *Rückwirkend* преводе *обратним дејством* уместо, тачније, *реакцијом*. *Selbständig* преводе са *независан* уместо *самосталан*. *Vergegenständlicht, sich vergegenständlichen* преводе врло незгодном кованицом *ојредмећен, ојредметити се* место *материјализован* (објективисан) и *материјализовати се* (објективисати се), пошто ове изразе већ употребљавају. Међутим, *gegenständlich* преводе са *објективан* и ако се лепо може рећи *јредметан*, као што и *Gegenständlichkeit* исправно преводе са *јредметност*, ма да понегде и погрешно са *стварност*. *Sachlich* и *dinglich* преводе често са *стваран* уместо *материјалан* (са ознаком оригинала у загради). Указивање на оригиналан израз је утолико потребније кад се истом речју *сјваран* преводе многи изрази *wirklich, tatsächlich, reell, objektiv, sachlich, dinglich, stofflich, materiell* па чак и *handgreiflich, konkret, gegenständlich, wesentlich*. Избегавање употребе

израза субјективан, објективан, идеалан, реалан не може се ничим правдати.

Честе су и грешке ове врсте: *Das ökonomische Bewegungsgesetz der modernen Gesellschaft*, преводе: закон кретања економије модерног друштва, уместо: економски закон кретања модернога друштва. Или: *das gesellschaftliche Lebensprozess*, преводе: процес друштвеног живота, уместо: друштвени процес живота.

IV

Навешћемо сад неколико важнијих места у којима су се поткрале крупније грешке, које често сасвим мењају смисао или онемогућавају разумевање.

In ihrer mystifizierten Form ward die Dialektik deutsche Mode, weil sie das Bestehende zu verklären schien¹.) преводе: *јер се чинило да она може преображавати стварност* (24), уместо:..., *јер је изгледало да она глорификује постојеће стање*.

Gelingt dies , so mag es aussehen, als habe man es mit einer Konstruktion a priori zu tun, преводе: , *онда не мари ако ће изгледати као да имамо* (24), уместо: *онда може изгледати, као*

Anderseits aber sieht der Tauschwert der Waren augenscheinlich ab von ihrer Nützlichkeit, преводе: Но, с друге стране прометна вредност *за овај мах не гледа* на њихову корисност (29), уместо: Но, с друге стране, прометна вредност роба *очевидно апстрахује* њихову корисност. (Узгред напомињемо да овај став у оригиналном Енгелсовом издању гласи потпуније и лепше: *Anderseits aber ist es gerade die Abstraktion von ihren Gebrauchswerten, was das Austauschverhältnis der Waren augenscheinlich charakterisiert*).

Jedes solche Ding ist ein Ganzes vieler Eigenschaften und daher nach verschiedenen Seiten nutzbar,

¹) Подвлачимо места на која се односе исправке. Број у загради означаје страну превода.

преводе: ... на разне стране употребљива (27), уместо по својим разним странама употребљива;

Wie die Gebrauchswerte Rock und Leinwand Verbindungen zweckbestimmter, produktiver Tätigkeiten mit Tuch und Garn sind, преводе: Као што су употребне вредности капут и платно јединства целих производних делатности на тканини и пређи (37), уместо: ... везе ... са тканином и пређом.

Erst innerhalb ihres Austausches erhalten die Arbeitsprodukte eine von ihrer sinnlich verschiedenen Gebrauchsgegenständlichkeit getrennte, gesellschaftlich gleiche Wertgegenständlichkeit, преводе: Тек кад се производи рада размењују један за други, добијају они стварност друштвено једнаких вредности, одвојену од стварности коју имају као чулно различни употребни предмети (66—67), уместо: Тек у оквиру своје размене добијају производи рада, од своје чулно различите употребне предметности одвојену, друштвено једнаку предметности вредности.

Es liest alle Preise rückwärts und spiegelt sich so in allen Warenleibern als dem hingebenden Material seiner eigenen Warenwerdung, преводе: Он све цене чита обротно, па се тако огледа у свима робним телесима као у материјалу који се подмеће да би њега самог учинио робом (104), уместо (слободнији превод да се истакне смисао): Он све цене чита унатраг, ... као у материјалу у који прелази приликом свог сопственог претварања у еспапе.

Nichts kann alberner sein als das Dogma, die Warencirkulation bedinge ein notwendiges Gleichgewicht der Verkäufe u. Käufe weil ... преводе: Ништа не може бити тако бесмислено као догма да је равнотежа продаја и куповина нужан услов за робни промет, зато што ... (106) уместо: ... да робни промет условљава нужну равнотежу између продаја и куповина, јер ...

Dass die selbständig einander gegenübertretende Prozesse eine innere Einheit bilden, heisst eben so sehr, dass ihre innere Einheit sich in äusseren Gegensätzen bewegt, преводе: То што независни, међусобно

супротстављени процеси чине неко унутрашње јединство, исто је што и казати да се њихово унутрашње јединство креће у спољашњим супротностима (107), уместо: То што процеси који самостално иступају један према другом, чине једно унутарње јединство — значи да се њихово унутарње јединство

Geht die äusserliche Verselbständigung der innerlich Unselbständigen, weil einander ergänzenden, bis zu einem gewissen Punkt fort, so macht sich die Einheit gewaltsam geltend durch eine — Krise, преводе: Ако спољашње стицање самосталности оних који су унутра зависни, јер се узајамно допуњују, потраје даље до извесне тачке, онда ће се јединство спровести силом помоћу — кризе (107), уместо: Ако се спољашња самосталност иманентно (унутарње) несамосталних момената, јер се они узајамно допуњују, развије до извесне тачке, јединство се насилно манифестује путем — кризе.

— die flüssige Einheit der entgegengesetzten und sich ergänzenden Phasen, Verwandlung der Gebrauchsgestalt in Wertgestalt und Rückverwandlung der Wertgestalt in Gebrauchsgestalt, oder der beiden Prozesse des Verkaufs und Kaufs, преводе: течно јединство фаза које су и супротне и допуњују се, претварање ... другим речима, и један и други процес: продаја и куповина (114), уместо: — текуће јединство супротстављених и допуњујућих се фаза, претварање ... или јединство оба процеса продаје и куповине.

Jeder der beiden Kreisläufe ist die Einheit derselben entgegengesetzten Phasen, преводе: Оба кружења јединство су истих супротних фаза (143), уместо: сваки од ова два кружна тока претставља јединство истих супротстављених фаза.

Wenn also mit Bezug auf den Gebrauchswert beide Austauscher gewinnen können, können sie nicht beide gewinnen an Tauschwert, преводе: Према томе, кад у односу на употребну вредност оба размењивача могу да буду на добитку, не могу ни један ни

други добијати у прометној вредности, уместо: Према томе, ако... не могу обојица добијати.....

Was auf Seiten des Arbeiters in der Form der Unruhe erschien, erscheint nun als ruhende Eigenschaft, in der Form des Seins, auf Seiten des Produkts, преводе: што се на страни радника испољавало као кретање, очитује се сада на страни производа као својство мировања, као постојање (177), уместо: што се.... — јављало у облику немира, јавља се сад као мирујуће својство, у облику бића, на страни производа.

— zu ihren begriffs- und berufmässigen Funktionen im Process begeistert, преводе: надахнуте њиме за своје сврсисходне и професионалне функције у његовом процесу... (179), уместо: надахнуте њиме за функције које одговарају њиховом појму и позиву у процесу.

Vom Standpunkt der kapitalistischen Produktion ist dieser ganze Verlauf Selbstbewegung des in Arbeitskraft umgesetzten ursprünglich konstanten Werts, преводе: Са становишта... читав је овај ток кретање саме вредности која је првобитно постојана а онда се преобраћа у радну снагу (210), уместо:.... читав је овај ток само кретање у радну снагу преобраћене, првобитно константне вредности.

Die Zerfällung des Produkts... in ein Quantum Produkt, das..... преводе: ово растављање производа на једну производну количину, која..... (218) (свакако је штампарска грешка: производну место, како би преводиоци рекли, производову), али и у том случају превод није добар и требало би да гласи: Распадање производа... на један квантум (или један део) производа који....

Sie sind Kategorien für Erscheinungsformen wesentlicher Verhältnisse. Dass in der Erscheinung die Dinge sich oft verkehrt darstellen, ist... преводе: Они су категорије за облике у којима се испољавају стварни односи. Да је изглед ствари често супротан њиховој стварности,... (547) уместо: Они су

категорије за облике појава битних односа. Да се ствари у појави често претстављају изврнуто,....

Das Verhältnis des Austausches zwischen Kapitalist und Arbeiter wird also nur ein dem Cirkulationsprocess angehöriger Schein, blosser Form, die dem Inhalt selbst fremd ist... преводе: Тако однос размене... постаје голом привидношћу која саада у прометни процес; он је просто један облик туђ самој садржини.. (598) уместо: Тако... постаје, само процесу промета припадајући, привид, прости облик који је туђ самој садржини.

— auf das neue Produkt zu übertragen; um aber verkäuflich zu sein, muss die Arbeitskraft... преводе: — пренесе на нови производ, али да би овај био способан за продају, радна снага мора... (599), уместо:... али да би се могла продавати, радна снага мора.....

Die Gesetze der Warennatur betätigten sich im Naturinstinkt der Warenbesitzer, преводе: закони робне природе спроведоше се.. (80), уместо: закони природе еспапа (робе) манифестоваше се у.....

Allgemeines Äquivalent zu sein wird durch den gesellschaftlichen Process zur spezifisch gesellschaftlichen Funktion der ausgeschlossenen Ware, преводе: Бити општи еквивалент исто је што и путем друштвеног процеса постати специфичном друштвеном функцијом искључене робе (81), уместо: Да буде општи еквивалент — то постаје путем друштвеног процеса специфичном функцијом искључене робе.

Durch Sachen vermitteltes Verhältnis преводе: однос који се остварује преко ствари (794) уместо: стварима посредовани однос ит.д. ит.д.

Има у преводу прилично места која носе на себи јасан печат журбе, нехата. Има и штампарских грешака које кваре смисао, на пр. стр. 38, ред 8, уместо не претставља треба претставља, стр. 133, ред 16, уместо кроз број треба мање број. На стр. 98, ред 3 оздо, крај изостављене реченице (Umgekehrt gilt das Goldmaterial nur als Wertmateri-

atur, Geld = обрнуто, златни материјал важи само као материјатура вредности, новац) спојен је са претходном реченицом и квари смисао.

Најзад нешто о *стилу*. Ако превод треба да буде што верније о^тледало оригинала, онда се мора пазити да се задржи што више од ори^тинално^г *стила*. На жалост, у овоме преводу се Марксов стил једва осећа. Нема оних карактеристичних сугестивних Марксових обрта, нема оне динамике, оне живости која Марксовом стилу даје изванредну драж. Уместо тога, маса реченица почињу са: дакле...

V

Закључак? Он се, после свега, намеће. Необично велике тешкоће са којима је скопчан превод Капитала наши преводиоци нису у целини могли да савладају, и поред огромног труда који су уложили и који је за највећу похвалу. Уосталом, преводи ове врсте тешко да могу уопште успети као дело појединаца: они треба да буду увек дело *коллектива*. И зато се они по правилу и издају само под контролом ауторитативних организација, научних института и т. д. То нарочито важи за Капитал, *јеванђеље марксизма*.

Али, ако теоријски део овог превода и не могадне да послужи за удубљивање у суштину изванредно суптилне Марксове анализе вредности, његов *историски* део, који је знатно боље преведен, моћи ће послужити као ненадмашна читанка за класно васпитање и најширих слојева радничке класе. Откривајући законе развитка капиталистичке производње Маркс је открио и пут који води ослобођењу радничке класе. И *зато* је Капитал најреволуционарније, најдубље и најзначајније *научно* дело које је икад написано у области друштвених наука.

Ваља нагласити да је техничка опрема беспрекорна.¹⁾

¹⁾ Досад смо прочитали два приказа превода Капитала: у *Данас* од Веселина Маслеше и у *Култури* од Спартакa. Маслеша

греша кад каже да је са Капиталом „почела једна нова политичка економија у ширем смислу, као наука о законима који владају у производњи и размени материјалних животних потреба у људском друштву уопште“. Енгелсова дефиниција политичке економије у ширем смислу, коју Маслеша цитира као Fussnote, као што се из ње јасно види, *не* односи се уопште на Капитал чија је крајња сврха била и остала, по самим Марксовим речима, да „открије економски закон кретања *модерног* друштва“ (курзив наш). По Марксу, као што је познато, *не* постоје никакви закони економског живота „у људском друштву уопште“, него свака историјска периода има своје сопствене законе. И Спартак сасвим погрешно тврди да су у капиталу „по први пут јасно приказани *основни закони развоја човјечанства*...“ (курзив наш). Овакве грешке треба избегавати, утолико пре што је Маслеша с правом упозорио — свакако с обзиром на меркантилну рекламу која је од Капитала хтела да направи Талмуд — против неоправданих очекивања да се већ у првој свесци Капитала, која је само увод у Маркову економску теорију, нађу готови одговори на сва питања економског живота данашњице.

Нетачно је и Маслешино тврђење да је „*Капитал*.. критичка синтеза материјалистичког продубљивања и даљег развијања немачке класичне филозофије, француског социјализма и енглеске класичне економије“. Ову карактеристику дали су Енгелс и Уљанов за *читав* систем *научног социјализма*. Примењена само на *Капитал*, она је нетачна.

На још једну грешку морамо обратити пажњу. Маслеша, позивајући се на Гросмана, сматра да је „Марксов конкретан метод“ у *Капиталу* „метод приближавања (Annäherungsverfahren) што значи постепено интерполирање економске стварности у откривену и утврђену суштину капиталистичке привреде, изнесена у првој књизи“. У сличну грешку као и Гросман пао је и Бухарин тврдећи да је *Капитал* изграђен „методом проналажења *нужних услова*“. Насупрот овим грешкама треба истаћи да је Марксова метода и у *Капиталу*, као и у осталим делима, *дијалектичко-материјалистичка метода*. Гросманово „метода приближавања“, „интерполације“ као и Бухаринова „метода проналажења *нужних услова*“ познате су из природних наука и математике као *емпириско-практичне* методе које су, по своме *бићу*, нешто сасвим *друго* него Марксова *дијалектичка метода* која је доживела један од највећих својих триумфа управо у *Капиталу*.

Sur. br.
38606